

У. 8436 / II

СЕЛО

67800 /
1.

Неперіодичний орган
Українського аграрного товариства

5

ПРАГА
1931

315

СЕЛО

Березень.

ч. 5.

1931.

.....

67800/5

ДРУГИЙ РІК ПРАЦІ.

На провесні, в березні минулого року зявилося перше число нашого хліборобського органу "Село". Зявилося воно на 10-й рік перебування на еміграції.

Чому так пізно? Чому до того часу, крім збірника "Хліборобська Україна" з правим ухилом та журналу "Нова Україна" з лівим, - між цими двома екстремами не зявилося органу, що найбільше відповідав би настроям та інтересам наших хліборобів-селян?

На це можна було б відповісти хіба тим, що очевидно не було тих, які могли б взятись за цю працю. І лише на 10-й рік наша хліборобська еміграція, познайомившись з життям культурних народів Європи, прийшла до переконання, що й українці не гірше цих народів, що й українські хлібороби можуть організовано стати на захист своїх хліборобських і національних інтересів так, як це зробили й роблять їх європейські сусіди.

Не зовсім певним кроком розпочали ми свою чинність. Звернулись з закликом і відозвами до всіх і вся, але на 99% залишився наш заклик голосом "вопіючого" в пустелі загальної апатії, байдужості та зневіри. Але це ні скільки не підірвало наших сил, навпаки, додало нам ще більшого завзяття, бо для нас один політично-свідомий і активний хлібороб уявляє більшу цінність ніж дев'яносто дев'ять пасивних. В майбутньому ці одиниці поведуть до кращого життя тисячі. По-

воленьки ряди наші збільшуються й ми не маємо вже тієї порожнечі, що була в недавньому минулому.

Наслідки нашої праці ще дуже скромні. Обережно, але уперто ми шукаємо точок опори на нашому в л а с н о м у хліборобському ґрунті й будемо на них поки що загальні контури нашої хліборобської ідеології. З цього ґрунту нас ніхто не зіб'є, бо ми постільки то є в наших силах намагавсь не одірватись од нього.

З намічених завдань ми виконали ще дуже мало. Поскілки в справі організаційній та ідеологічній ми вже дещо зробили, постільки в галузі господарсько-економічній та організації сільсько-го господарства у нас ще нічого не зроблено. І лише в цьому числі є перша скромна спроба інж.Ф. Мороза засягти в цю галузь. Сподіваємось, що вона не залишиться без наслідків.

Вважаємо своїм обов'язком висловити тут найщирішу подяку всім нашим прихильникам, які своїми скромними добровільними датками спричинились до того, що ми свою працю переводимо цілком незалежно й не творимо волю "пославленого". Це є залогом нашого успіху.

З цим ми вступаємо до другого року нашої праці. Те божевільне жорстоке насильство, що панує на наших землях, та скажена завзятість червоних окупантів перетворити шляхом колективізації всіх хліборобів-господарів у батраків, мусить спонукати всіх хліборобів, де б вони не були, одностайно стати на захист інтересів своєї класи й допомогати нам по мірі своїх сил та можливостей.

Д-р Гр. Сіманц.

НАШІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА СЕЛЯНСТВО.

III.

Як і у більшості цивілізованих народів, так і у нас - партійно організована суспільність ма-

ркантно ділиться на два політичні табори: табор соціалістичний і табор ліберальний. Одначе, цей поділ належиться приймати скорше методологічно, ніж фактично, бо поміж окремими угрупованнями в кожному з цих таборів небагацько спільного, особливо в практичній роботі. Відомо, що поодинокі партії того ж самого табору однаково агресивно "гризуться" поміж собою, як і самі табори, хоча в основі такої гризні часто буває нелегко найти справжню принциповість. Натомісць взаємне побо-рвання таборів є виразним проявом антагонізма двох ідей - ідеї особистости та ідеї суспільно-сти. В перенесенню на економічний ґрунт є це власне боротьба двох господарських принципів - індивідуалістичного з колективістичним. Перший принцип фактично і правно панує майже у всіх народів. Це вже втілена в історичну дійсність ідея. Другий принцип щойно стремить до зматеріа-лізування і бориться за опанування людським жит-тям.

В українській партійній суспільности ре-презентантами господарського колективізму явля-ється: а/ комуністична партія /б/ України; б/ українські соціалісти-революціонери, і в/ Українська соціал-демократична робітнича партія. Індивідуалізм заступають: а/ партія українських радикальних демократів; б/ українські націоналі-сти, та в/ Союз Хліборобів - державників. Пер-шим трьом партіям є спільним прапор колективізма, міжнароднім символом, якого є червоний колір. Другі три партії вживають прапору народніх ко-льорів, як ознаки своєї національної приналежно-сти.

Зогляду на повищенаведене для питання про відношення наших політичних партій до селянства, і навпаки - селянства до існуючих партій - миро-дайним насамперед являється те, який з цих двох напрямів в цілому найближче стоїть до селянсь-ких економічних інтересів - колективізм чи інді-відуалізм? Повторюємо: колективізм означає со-ціалізм, індивідуалізм в практиці перетворюєть-ся в капіталізм. Отже, яка з цих двох систем су-спільного ладу найбільш до прийаття нашому се-лянству? В звязку з цим конкретно говорити про поодинокі з поименованих партій більш зручнішим

буде щойно після розглянення цього основного питання.

Економічною істотою соціалізму всіх видань і напрямів є усунення капіталу і землі, як джерел приватного доходу. Понеже з цим логічно в'яжеться певна руїницька чинність супроти існуючого господарського ладу, то це є безпечно негативна сторінка соціалістичних прямувань. Проте, завдання і цілі соціалізму не спочивають лише в негації. Соціалізму одночасово властиві і далекосяглі конструктивні устремління, а саме - підняття третього джерела доходу - людської праці на вищий щабель, ніж як є досі. Зважаючи на те, що зі всіх існуючих джерел доходу - капіталу, землі і праці має лишитися лише одне - одиноке джерело - праця, то зрозуміло, що в інтересах поступу остання має не тільки вистарчаюче заступити собою місце двох сьогочасних своїх побратимів, але і перевищити їх в своїй видатності. Себто, через доведення продукційності людської праці та зусилля хетнення її до максімальної міри, маєтсь на меті не то що не зменшити дохід працюючої людини в соціалістичному суспільстві, але ще й побільшити його та підвищити.

Як в попередньому розділі було зясовано, за сучасного господарського ладу тільки дохід селянської класи виникає зі всіх трьох доходових джерел. Натомісць дохід інших суспільних клас повстає лише з одного, чи що найбільше з двох джерел. Якесь одне з існуючих трьох джерел для неселянських верств не відіграє доходотворчої ролі. Крупна буржуазія живе з експлоатації своїх капіталів. Земельна аристократія свій дохід черпає головно з землі, евент. земельної ренти. Ремісництво, дрібне купецтво і т.п., не володіючи вистарчаючими капіталами, щоби з них мати достатній прожиток, змушена у виробленню свого доходу сягати ще й на джерела власної праці. І лише пролетаріят свій дохід одержує за свою працю і тільки на працю є опертий його прожиток.

З цього є видно, що вістря соціалістичних устремлінь направлено проти всіх суспільних верств, окрім пролетаріату. Найбільш соціалістична доктрина загрожує посідачам великих капіталів, бо зовсім відбирає у них їх джерело екзистенції і панування, змушуючи їх цим самим до єдиного "котелка" всіх трудящих - до праці. Також не в ліпшому положенню супроти соціалізму опиняються і земельні магнати, яким теж відбирається джерело їх сили і могутності - велике землеволодіння. Менших втрат мала би зазнати т.зв. дрібна буржуазія. Вона в процесах загальної соціалізації також позбавилася б своїх капіталів, але праця, як подружнє джерело їх екзистенції, не була б для них незвичкою і чужою і тому пристосовання до нових умов господарки не явилось б для неї занадто тяжким.

А селянство? По аналогії з попереднім і його соціалізм дуже чутливо б'є по кишені, позбавляючи його аж двох джерел доходу - землі і капіталів. Лише мозолиста праця уперто лишається при ньому та має жити його і далі.

Таким чином соціалізм в своїй логічній послідовності не знає милосердя ні до кого, навіть і до селянства, дарма що є чимало підстав вважати селянські джерела доходу при нинішній організації селянської господарки за соціально нешкідливі. Не тратить нічого від реалізації соціалістичних принципів лише пролетаріат, однак при тій умові, коли господарювання по соціалістичному зуміє забезпечити йому не менші заробітки, ніж господарка капіталістична. А це соціалізм старається, бодай в теорії, загарантувати в повній мірі. Навіть більше того, соціалізм передбачає підвищення доходу робітництва, крім того також і створення далеко більш "людяних" умов праці, ніж за режиму капіталізму. Соціалістична література в цьому напрямі багата на містецькі виконані та повні романтичного захоплення малюнки майбутнього раювання пролетаріату в царстві соціалізму. Але це вже область віри, чи й справді воно буде так, як заповідає соціалізм і тому цього торкатися не слід. Блажені віруючі, най вірують і далі. Для нас наразі лише одне важливо підкреслити, а саме те,

що творити соціально базу для соціалізму за сучасного класового суспільства має економічні підстави лише пролетаріят, повний свідомості свого класового положення та перспектив майбутності. Нічого ніби не втрачаючи від заміни капіталістичної системи господарки на соціалістичну, рація йому каже не відкидати соціалізма, поскільки останній приобіцяє йому ліпше завтра, ніж в сьогодні.

Усунення землі і капіталу, як джерела індивідуального доходу, соціалістична доктрина передбачає через вивласнення цих джерел з приватного посідання та передачі їх до розпорядимості суспільства в цілому. Шлях до соціалізма веде через усупільнення земельних просторів та капіталів, евен. і приватного мастку щоденного вжитку. Зглядно цього, єдиним власником, а відтак і розпорядчиком всіх земель і капіталів має бути лише суспільство, а одиноким титулом доходу для членів цього суспільства - праця і тільки праця. Хто не працюватиме, той не їстиме. В процесі загального вивласнення соціалізм не вбачає масткового пошкодження непролетарських класів, бо, міркує він, відібрані у цих класів землі і капітали перейдуть на власність цілого суспільства, отже в тому числі і бувших капіталістів, крамарів, селян, землевласників і т. д. Таким чином виходило б таке, що процесами вивласнення не була б пошкодженою і та найчисленіша частина непролетарського суспільства, якою являється селянство. І селяне, як члени суспільства, мали б певний пожиток з одібраних від приватного посідання джерел доходу, що з них воно при системі приватної економіки користав. Сучасне класове суспільство мало би зникнути, пертворившись в цілому в суспільство пролетарське, позакласове, бо ж класи, як посідачі поодиноких джерел доходу, перестануть існувати. А з класами зникнуть і класові антагонізми, а з останніми назавжди буде поховано і класову боротьбу. Виходить начебто так, що з усуненням землі і капіталів з приватного вжитку усунулося б чимало і лиха, від якого терпить сучасна суспільна організація.

Піднесення людської праці на можливо найвищий ступінь творить собою провідну ідею конструктивізму в соціалізмі, про що була згадка раніше. Під цим треба розуміти насамперед соціальне незалежнення людської праці, а відтак, значить, і звільнення її від визиску; далі - зінтенсифікування її доходотворчості, і нарешті - зпрималення самої праці за гаслом - праця машинам, а людям - керування. Найголовніша тут є безперечно перша точка. Цього соціалізм частинно досягає вже тим, що усуває право власництва по-одиноких осіб чи їх приватно-правних асоціацій на капітал і землю, як фактори продукції або джерела доходу в нашому розумінню. Відомо бо, що ні земля, ні капітали не несуть самі по собі доходу своїм власникам. Цей дохід твориться щойно в процесі прикладення до них людської енергії - праці. Цю робочу енергію великі капітало- та земле-власники не еманують, розуміється, із себе, лише купують її за гроші на ринкові праці, де праця фігурує у формі товару, а з нею, значить, фігурує, як товар, і фізично не віддільний її продавець - суб'єкт праці - робітник. Продаючи свою працю, робітник продається сам. Нанявся - продався, каже українське прислів'я, цілком вірно відбиваючи внутрішню істоту взаємовідношення між працедавцем та працеземцем. Звісно, що як і всякий ринок праці підлягає всім законам попиту і пропозиції, закону хитання цін на робочі руки чи заробітної платні, закону конкуренції і т. д. Розуміється, що ті верстви суспільства, які змушені продавати свою робочу силу, будучи соціально слабшими в порівнянні з працедавцями, незмірно тяжко несуть наслідки працьовних риночних відношень. Низька заробітна платня, часті масові безробіття, залежність від загальної господарської кон'юнктури, зловживання нанятою робочою енергією з боку працедавців і т. п. - все це всім відомі своєю трагедією явища сучасності. Соціальне законодавство стремить, розуміється, ослабити ці зла, але воно його не в силі усунути доти, поки не усунені первопричини цих зол. Соціалізм, усуваючи приватного підприємця цим самим насує ринок праці і

все те, що з ним зв'язане. Немає купців - немає і продавців. Суспільство в цілому, переймаючи на себе організацію і ведення господарки, стає єдиним споживачем людської праці і розподіляє її поміж своїми членами та регулює її так, як каже йому доцільність та "золоте правило" всякої економіки. Кляса пролетаріату цим самим, отже, соціально унезалежнюється і здійснюється таким чином відоме гасло соціалізму - право людини на працю.

За приватногосподарської системи економічний інтерес працедавця велить йому вповні вижитковувати чи експлуатувати наняту їм робочу енергію - силу. Чию силу - людини, тварини чи машини - зі становища працедавця це все одно. В процесах такого "господарного" вижитковання робочої сили нанятої людини і зроджується оте найогидніше, що захмарює сучасність, - визиск людини людиною. Як правило, цей визиск відбувається в той спосіб, що робітник дістає за свою працю менше, ніж йому належалося б. В так званому соціалістичному вченню надвартість лишається на користь власника капіталів. Отже, з усуненням приватного підприємця мав би зникнути і самий визиск. Робітник ео іршо діставав би релятивно повну вартість за вироблений ним продукт. А цим в свою чергу мав би механічно збільшитись і дохід робітництва, як що, розуміється, не настали б якісь комплікації в зв'язку з усуненням приватного працедавця, ну, скажемо, напр., бюрократизм в соціалістичному господарюванні, який може значно дорожче коштувати робітництву, ніж всі зиски капіталістів взяті разом, включно і з тою "надвартістю".

Оскільки моменту усунення визиску людської праці надається великої ваги, можна бачити хоч би й з того, що багато, якщо не більшість, соціалістів в своїй практичній роботі боротьбу з визиском вважають за основну ціль соціалізму і в цьому головно напрямі скеровують свою щоденну практичну роботу.

Однак трагедія праці за капіталістичного ладу не обмежується лише на визиск. Б тут ще інші болячки, а головна з них в т.зв. господарських циклах. Стіхійність капіталі-

стичної господарки приводить часто до над-продукції, в наслідок чого настає потім загальна господарська криза, а з нею і масове безробіття. Соціалізм, ставлячи в своєму господарстві замість стихійности пляновість, хоче в цей спосіб зарадити цьому лихові і тим самим забезпечити непереривність та стабільність робітничого доходу.

Крім цього всього, соціалізм ставить собі за ціль і загальне поліпшення умов людської праці - скорочення робочої доби до можливого мінімуму, зпримнення працьовних процесів, найдалекойдуче соціяльне страхування і т. д. і т. п. Коротко кажучи, праця і єдино праця, соціяльно незалежна, примна і багатоплідна має бути в соціялістичному суспільстві педесталом шляхетности людини і окрасою людського життя.

Вже на підставі цих коротких натяків на економічну натуру соціялізма можна до певної міри дати відповідь і на поставлене вище запитання. Перше, що кидається в очи це те, що перехід від індивідуалістичної господарки до соціялістичної звязується з величезними жертвами з боку селянської кляси. Зі своїх джерел доходу селянство мало би втратити /а нині за режиму большевизма й справді фактично тратить/ землю і капітали. Як продукційні фактори вони б лишилися в посідання селянства - бо хтось на землі зрештою мусить працювати, але яко джерела доходу вони перейшли б до розпорядимости суспільства. Про якийсь еквівалент чи винагороду з боку суспільства за втрачення селянством цих джерел не може бути й речи. Суспільство не буде мати в своїй розпорядимости належних еквівалентів. Та соціялістичні доктрини в більшости своїх політичних репрезентацій зрештою і не передбачають цього. Селянство просто-на-просто мало би добровільно чи в порядковій революційного примусу зректися своїх прав на землю і капітали. В практиці це означало б - масове зпролетарізування селянства, ліквідація себе, яко

класи і повна масткова нівеляція. Якщо ми припустимо, що селянство й справді захотіло б так зробити з доброї волі, то, очевидно, це могло би статися лише при умові, що така жертвенність зрівноважилася б чимось іншим, принаймні кращими умовами життя і праці та гойнішим добробутом. Але соціалізм в цьому відношенні є безрадним супроти селянства. Нічого іншого він наразі не може дати, як тільки платонічні обіцянки кращої долі для селянства та піднесення через це його загального добробуту. Однак, в який спосіб це має статися - тут соціалістичні доктрини різних відтінків по різному представляють цю справу, але в жадній з них не можна добратися толку. Лише одне є спільне між ними - це неясність, плутанина, недоговореність, взаємні заперечення, а часто і дітяча наївність. Селянський сектор це найслабше і науково найменш розроблене місце всієї могутньої і архітектонічно прекрасної будови соціалізму.

Та воно й зрозуміло, чому так є. Соціалізм не виник сам по собі, або тільки тому, що капіталістична господарська система є недоконалою. Ні. Він своїми коріннями виростає з капіталізму, як дальша, мовляв, етапа в господарському розвитку людства. Грунт для соціалізму творить, отже, капіталізм, та й не тільки грунт, а і ті головні організаційні форми виробництва, які соціалізм має переняти від капіталізму. Станеться це, очевидно, тоді, коли капіталізм дійде до найвищого щаблю в своєму розвитку і в дальшому буде вже запереченням самого себе. Тоді буде потрібно лише свідомої волі пролетаріату чи навіть частини його, щоб відштурхнути капіталізм, як непотрібну віджившу річ і на його місце воцарити соціалізм. Де-які з крайніх соціалістичних напрямів навіть і сучасний стан капіталізму вважають вже за останню фазу його розвитку та виконання ним своєї історичної місії. І тому час для запровадження соціалізму на їх думку вже прийшов і з цим немає потреби баритися. Чого не доробив капіталізм - те довершить соціалізм власними силами. Як рівнож власними си-

лами переведе на соціалістичні рейки і ті галузі господарства, супроти яких капіталізм okazaвся імпотентним, чи евент. окажется в дальшій своїй еволюції. До таких галузів треба віднести і дрібне сільське господарство, в якому працює по-над три чвертини усього людства, як що брати в світовому мірилі й більшість с. - г. населення цивілізованих країн. Сектор людського господарства, не опанований ще капіталізмом, як бачимо, занадто великий. Нині можна вважати вже за цілком установлене, що в хліборобстві капіталізм не завбував собі^х лише домінуючого положення, а навіть і підрядного. Тут він виявився безпомічним у боротьбі з селянським, на власній праці побудованим, господарством. Аджеж, загально відомо, що хліборобської продукції капіталізм не сконцентрував, селянина-хлібороба він не епролетаризував, до колективної праці по способу фабричному він його не привчив ... Коротко кажучи, капіталізм не перевів в сільському господарстві той підготовчої праці, яку перевів в індустрії і яка є коначною для запровадження соціалізму. Дарма, що поодинокі шари селянства господарюють у себе, як справжні буржуї, дарма, що фармарізм ставить перед собою майже однакові цілі, як капіталізм, дарма, що в селянських господарствах вживається також і найманої робочої сили і машин, - проте, все це не має істотного значіння, бо практикується все це в малих, дрібних розмірах і відсутнім є тут те, що для соціалізму по сторінці організаційній найголовніше - концентрації виробничих процесів в широкому діапазоні. Історичний розвій хліборобської господарки пішов, як що не протилежним шляхом, ніж розвій індустріальний, то у всякім разі не тим самим. Замість концентрації, в сільському господарстві запанувала децентрація. Навіть і ті поміщицькі господарства, що могли би бути взяті за основу для збудовання соціалістичних хлібних фабрик, майже всюди зникли та розпалися, чи то в процесах революції, чи аграрного реформізму, чи навіть еволюційно, уступаючи місце дрібному селянському господарству або фармарству. Впитавши до себе чимало елементів від капіталізму, приро-

да сільського господарювання залишилась глухою до фабрізму, остаючись вірною сама собі. Селянин, як за часів фєвдалізму, так і в кріпацтві, рівнож і за капіталізму продовжує господарити сам на своє ризико і відповідальність, в поті лица добуваючи собі безпосередньо шматок хліба. І здається, не має охоти зріктися цього поту, не дивлячись на прекрасні може, але непевні перспективи, що перед його очима малюють палкі соціялісти різних напрямів і груп - кождий по-своєму. Вродженій людині, як і всім живим творам інстинкт свободи, яку селянин набув після кількох сот літ закріпощення, каже йому берегти цю свободу, не зраджувати їй в спокусі на щось непевне, бути самому собі паном.

З повищенаведених рядків виходить, що оскільки відносно індустрії соціялізм може змалювати на тлі капіталістичних досягнень чудову по своїй структурі систему майбутнього і цим здобувати симпатії пролетаріату, остільки відносно сільського господарства становище соціялізму далеко гірше і складніше. В індустрії до діспозиції соціялізму величезні трести, картелі, сіндікати, гігантські концерни, акційні спілки з сотнями мільонів капіталів, відповідними апаратами і т. п. Все це витворив капіталізм, не рахуючись ні з національними чи державними кордонами, ні з країнами світу, ні з морями, ні океанами ... Тут порівнює легко почепити соціялістичну фірму, замість капіталістичної. Не виключено навіть, що це може статися і без великих потрясень економічного життя, так само як не зазнає потрясень капітал при зміні своїх приватних власників, при котіровці акцій на біржі і т. п. А що ми бачимо в сільському господарстві, зокрема в старій Європі? Якись жалюгідні натяки на концентрацію сил у формі кооперативів, які так же легко зникають, як і повстають не все будучи в стані бодай частинно повнити те, що виконують озброєні досвідом, гнучкістю на матеріяльними спроможностями їх капіталістичні прототіпи. Та й ті кооперативні організації, які існують, плавають лише на поверхні господарського життя, обслуговуючи тільки поодинокі сторінки с. господарства - торговельні операції,

кредит, страхування і т. п., не проникаючи в глибину с.-г. виробництва. Більш як п'ятидесятилітні спроби в цьому останньому напрямі не дали помітних реальних наслідків. Та й взагалі кооперація, як форма самопомічної організації насамперед економічно малосильних господарів чи споживачів, не є в стані проробити в сільському господарстві ту роботу, яку проробляють капіталістичні об'єднання в індустрії, - все одно - чи буде це вертикальне, чи горизонтальне чи ще якесь інше кооперування. Так що і вигляди на майбутнє в цьому відношенні для соціалізму не потішаючі.

В індустрії капітал побудував кольосальні фабрики та заводи, які часто творять собою цілі міста, з наймодернішими машиновими устаткуваннями, де тисячі робітників працюють під одним веденням, з десятками цехів і фахів, з сотками інженерів, майстрів, високої кваліфікації фахівців та службовців, з доконало організованими лабораторіями, бюроми і канцеляріями, з лікарнями, рестораціями та спортовими будинками, з проведеним до дрібниць технічним розподілом праці і доведенням її продукційності до казкових розмірів. А в хліборобстві? Мільйони дрібних с.-г. закладів, з кількома гектарами посівної площі, нічим між собою не зв'язаних, з патріархальними, часто, способами господарювання. Сохи, деревляні плуги, серпи, коси, вози на деревлянім ході, як знаряддя продукції, досі ще знаменито уживаються і успішно конкурують і з більш доконалими машинами - оівалками, косарками, молотарками, тракторами ... Хліви, клуни та курники з саману, лози, дерева, чи дикого каміння - примітивні, невеличкі по розмірах, на десяток живих тварин побудовані. Та зрештою і самі людські житла мало чим відрізняються від інших господарських будов. Коні, воли, осли та корови - головне джерело рушійної енергії. А сила с.-г. закладів існує і без цього примітивного реманенту та тяглової робочої худоби. Звісно, за такої організації і продукційність хліборобської праці є мізерною.

В індустрії мільйонові кадри дисциплінованих і вимуштрованих робітників, які загарто-

вані в боях за свою екзистенцію і класові права та які добре тямлять значіння для них класової солідарності. До їх послуг тисячі партійних, професійних, економічних культурних і всякого роду інших соціальних організацій. З ними за одно чисельні кадри добре вишколеної інтелігенції, яка інтенсивно і цілевідомо працює в робітничих організаціях, видає для робітництва тисячі газет і публікацій і творить їх бойовий авангард на політичному фронті. Класова солідарність пролетаріату знаходить свій вислів і в міжнародних організаціях - партійних і професійних. Все це до купи взяте і справді є такою могутньою силою, яка може бути здібною в принагідну добу повертати колесо історії, коли не на цілих 360, то принаймні на 90 чи 180 ступнів і скеровувати класу на цілком нові русла в напрямі до ліпшого життя. А селянство? Переважно сіра маса, розкидана по селах та хуторах, нічим між собою не об'єднана. Культурні потреби - мінімальні. Рівень життя - примітивний. Анальфабетизм, сентанство, суєвірство та інші духовні абнормалії буйним квітом процвітають ще й досі, в ХХ стол. Обскурантизм в питаннях суспільного життя. Недовіра до науки та поступу і цивілізації. Консерватизм в способах життя і господарення. Брак селянської інтелігенції, свідомої всебічних інтересів своєї класи. Лише в двох, трьох десятках країн селянство досягло значнішого ступня цивілізації та матеріальної культури.

Такі порівняння між індустрією та сільським господарством можна було б робити до безконечности. Але і наведеного вистарчас для ілюстрації того, що ґрунт для соціалізма в хліборобстві капітал не підготував ані в найменшій мірі, а іншої подібної рушійної сили, як відомо, теж тут не було. Сільське господарство, а зокрема селянське, це ще незоране поле для соціалізма. Але тут спостерігається цікава річ. Як тільки селянство починає культурно зростати і його життєвий рівень підноситься, так саме з того часу починає соціалізм втрачати в селянстві своїх адентів. Як раз саме в тих країнах він має серед селянства найменше своїх

прихильників, де ступінь цивілізованості та матеріальної культури селянства досяг порівнююче значних розмірів. І навпаки, агітації та пропаганді соціалізму, зокрема агітації несолідній та поверховій підлягає найбільш селянство там, де воно творить собою лише безбарву багатомільйонну масу, злиднями життя прибиту, затуркану та боюгузну. В такому саме оточенні соціалістична пропаганда, особливо коли вона красива по формі, романтична по змісту та ясна на демагогічну фразеологію, знаходить собі відгук в селянських мріях про "божий рай" на землі. На підставі практики життя за останнє чвертьстоліття можна, отже з певністю твердити, що зі зростом культурності селянства зростає і його клясова свідомість, а зі зростом останньої зростає і кут відхилення селянства від соціалізму, як ідеології чужої, не селянської.

Чим це можна пояснити? Бдино тим, що соціалізм нічим не гарантує селянству тої ліпшої долі, яку він так красномовно йому приобіцяє в різних своїх концепціях. І не тільки що не гарантує, а навпаки - загрожує привести селянство ще до більшої бідності та злиднів, ніж воно їх зазнає за капіталізму. Селянство має небезпідставні побоювання, що воно втрачаючи при запровадженні соціалістичного режиму свої два джерела доходу - землю і капітали цим самим підтинає в своїй основі і робить непевним і третє, останнє джерело - працю. Навіть пересічний європейський селянин добре пам'ятає те, що з позбавленням землі і капіталів він стає пролетарієм, а як і кождий пролетарій він лишається відказаним в праці на когось іншого, що цю працю йому має дати. Чи буде це держава, чи орган самоврядування чи якась гільдейська корпорація чи колектив - все одно, але хтось інший по-за ним мусить цю працю зорганізувати, налагодити, повести і забезпечити з неї дохід. А чи налагодить, чи поведе, чи й справді буде від того якийсь толк і чи буде той колективний працедавець достатньо дбати не лише про інтереси тих, що потребують хліба, але і також про інтереси самого хлібороба та його родини?

Правда, соціалізм каже, що й він -

- хлібороб, як член того колектива буде брати участь в рішенню господарських питань, але чи будуть респектувати його голос чи може більш будуть слухатися галасунів, як то звичайно бував в громаді, а може про все будуть рішати з гори якісь інші чинники і все буде робитися занадто "по вченому"?!? Звісно кепсько господаряться селянинові, якого недостатки ідуть зі всіх боків, але все ж таки якимось то живеться, а коли подбав чоловік, то може допрацюватися до ліпшого, а за колективного сільського господарювання чи буде взагалі що істи?. Ні, ліпше синиця в жмені, ніж журавель в небі - рішає звичайно селянин в своїх міркуваннях про соціалістичну господарку.

Хто близько стояв чи стоїть до селянських мас, той з власного досвіду запізнав ці по ріжному висловлені, але по суті однакові сумніви селянства, що до соціалістичної організації праці. І ці сумніви, кажучи обережно, не позбавлені річевих підстав. Формулюючи більш вправно та узагальнюючи їх - цей селянський скептицизм можна звести до двох основних точок.

Перше, це те, що соціалістична система, принаймні в переходову добу, яка може і напевно буде тривати цілі століття, безсумнівно викличе на початках ще більше безробіття серед селянства, ніж в його досі. Аджеж соціалістична система логічно означає збільшення продукційності людської праці, а з нею і збільшення продукції економічних благ. В цьому власне спочиває теоретична перевага соціалістичної системи над всіма іншими і ця перевага робить цю систему в очах безкритичного суспільства більш доконалою і поступовою. А шлях до цього - в технічній раціоналізації виробництва і в колективізації праці. Технічна раціоналізація вже сама по собі означає усунення частини робітників від їх варстату праці. Місце останніх при раціоналізації заступає більш доконала машина. Вже з цього самого впливає збільшення безробіття серед селянства. А колективізація праці при відповідній організації це безробіття ще більше посилить та

розмножить, бо на господарському полі колективна праця в певних межах дає більший ефект, ніж індивідуальна. А це значить, що для продукції тої самої кількості економічних дібр с.-г. походження, яка є потрібною для прохарчування суспільства, вистарчить далеко меншого числа робітників, ніж потрібується їх досі ... А з чого будуть жити останні? Шукати праці в індустрії? Теж не зможуть, бо й індустрія буде побудована на тих же самих основах, що й сільське господарство, на раціоналізації і колективізації, значить і там будуть свої кадри усунених од праці, себто безробітних. Логічно так має бути, а фактично, як виказує практика большевицької соціалізації, буде ще гірше, бо тут будуть негативно діяти ще й інші фактори загальної реконструкції господарського ладу, і ще більше комплікувати цілий процес.

Друга важлива невігода, яку несе з собою селянству соціалістична система по відношенню до праці, це позбавлення селянства, якої класи, господарського, так би мовити, суверенітету. Досі селянство працює, як уміє та може. За соціалізму воно муситиме працювати так, як йому накажуть. З самостійних хазяїв селянство обернеться в батраків. Батрак є завжди батрак і ріжниці в тому - чий батрак - панський чи громадський фактично немає. Як відомо, селянство взагалі, а українське зокрема дуже призирливо ставиться до батрацького положення. В селянській психології бути батраком це посліднє діло. Очевидно, що це не дуже завидне положення і тому рекомендувати селянству во ім'я соціалізму добровільно зрікатися своєї господарської незалежності не є мудрою радою. Подібно до того, як в міжнародних відносинах кожна нація ціною навіть кровопролиття своїх членів боронить свій політичний суверенітет, а коли часом і втратить його, то всіма силами стремить до його знову здобуття, так само і в середині самої нації кожна господарська суверенна класа цінить, береже й захищає свій господарський суверенітет. І горе тій класі, яка цей суверенітет втратить. Одною з первопричин соціальної слабости пролетарської класи як раз і є, на на-

шу думку, відсутність у неї цього суверенітету, відкля і повстає соціальна залежність її від інших клас, а відтак походять і всі лиха, з цим зв'язані. Коли ми подивимося через призму соціальної філософії, то побачимо, що основне завдання і суть класових боїв пролетаріату зводяться *summa summarum* до бою часткового одвойовання собі господарського суверенітету в межах капіталізму, і повного його здобуття через соціалізм. Право рішачого слова в господарських справах пролетаріат старасться здобути через свої партійні, професійні та інші організації. Напр., т. зв. фабричні та заводські робітничі ради, що їх так інтенсивно добивалося робітництво, є не що інше, як виразом стремління до обмеження господарського суверенітету підприємців і перенесення частини суверенних прав на робітничі колективи. Зрозуміло, що класа капіталістів поборює подібні тенденції робітництва, а останнє навпаки уперто змагається за дальше поширення своїх впливів на життя індустрії. А соціалізм є тією системою, яка повертає пролетаріатові господарський суверенітет в цілості і перетворює робітництво не лише в рішачого чинника в господарських процесах, а навіть в головного і керуючого. Цим, власне, соціалізм має проказати робітництву в будучині найдалекосяглішу послугу і робітництво, свідоме своїх класових інтересів, приймає соціалістичну систему за свою і всебічно підперає зріст і змогутнення соціалістичних ідей в напрямі до їх реалізації.

Але, що вигідно і корисно для одної класи, це ще не значить, що є добре для інших класів. Цілком навпаки. Діалектика міжкласових відносин є такою, що вигоди, привілеї чи господарські права одної класи завжди здобуваються за рахунок класи другої. Обмежена кількість джерел доходу не припускає можності іншого поладження міжкласових стосунків і тому все залежить від соціальної сили та класової свідомості даної класи - втрачає вона чи здобуває ще більше, ніж посідає. Тех саме відноситься в повній мірі і до пролетаріату та його класової ідеології - соціалізму у відношенню до селянства. Як би пролетаріат намагався здо-

бути собі в посіданнях знову те, що він в процесах пролетаризації та свої щоденній праці втратив та втрачає, то це була б боротьба двох класів - буржуазії і пролетаріату за посідання капіталами, як джерелами доходу. В такій боротьбі селянство було б мало зацікавлено. Але пролетаріат такого завдання ставити перед собою не може, будучи свідомий того, що його евентуальна перемога була б часовою. Замість усуненої старої буржуазії народилася б нова, яка хоч і вийшла б частинно з його рядів, але діяла б однаково, як і її попередниця. І пролетаріат за деякий час знов би опинився там, там де він був перед своєю перемогою. Через це пролетаріат змушений ставити питання так, що наколи він сам нічого не має, то хай ніхто також не має - ні буржуазія, ні селянство. Хай все буде спільним. Спільність в посіданні джерел доходу і є соціалізм. Розуміється, що для тих, хто нічого не має, така спільність є вигідною, але чи є вона вигідною для тих, хто має і мусить зрентися на користь цієї спільности всього того, що має?

Калькуляція тут дуже проста і дальших пояснень, здається, не вимагає. Користі від такої спільности селянство не мало би жадної, а шкоди були б нечислимі. Про це була докладна мова вище. І тому відношення селянства, яко класи, до соціалізма може бути і має бути висловлене, лише як з а п е р е ч н е.

Відкидаючи соціалізм, як господарську систему, що суперечить селянським класовим інтересам, ми цим не хочемо сказати, що власне капіталістична господарка є до прийняття для селянської класи. Виходячи з того, що природа і економічна суть капіталістичної системи є загально знані з минулої і сучасної практики, не вважаємо за потрібно зупинятися на заясованню її економічної натури. Тому одразу зазначаємо, що як і соціалізм, так теж і капіталізм не може бути прийнятий селянством, як свій, селянським інтересам відповідаючий господарський режим. Капіта-

лізм також чужий і ворожий для селянства, а подекуди може ще й гірший, як соціалізм. Проте, об'єктивність вимагає ствердити, що не в він в своїх проявах в такій мірі кепський, в якій ворожі течії стараються його представити. Що правда має він свої дефекти і несутрастності, має безперечно і свої дуже злі сторони, але чимало в ньому і позитивного, творчого та поступового. І це позитивне та гарне, що в ньому є, також треба класти на вагу, коли волимо з мінімумом помилок вибрати собі, скажемо, між капіталізмом та соціалізмом. Але таке порівняння не має для нашої теми практичного вжитку, бо, повторюємо, не до прийняття ані та, ані друга система. Ціла внутрішня конструкція селянської господарки є такою, що для селянської класи і капіталізм є лихий і соціалізм є кепський. Рівнож перед селянською класою не стоїть питання і так, що воно м у с и т ь вибрати якусь одну з цих двох систем. На щастя селянство цього робити не му- сить і в багатьох країнах воно цього і не ро- бить. Будучи свідоме своїх класових інтересів, воно може обійти обидва ці зла - і соціалістич- не і капіталістичне, залишити їх в стороні влас- ній долі та взаємному самопожертві і йти своєю окремою дорогою на зустріч добру, бо ця своя окрема дорога освітлюється ідеями, які похо- дять з нутра самої селянської класи і творять її власну, від чужокласових впливів вільну ідео- логію.

Як поодинокий господар, так і ціла су- спільна класа господарює, звичайно, в залежності від тої цілі, яку вона перед собою ставить. Ін- шими словами сказати це саме - означає - госпо- дарська ціль визначає і способи господарюван- ня. Комплекс цих способів творить господарську систему тої класи. Яка ціль господарювання ка- піталістичних клас? Зиски. Як ці зиски здобу- ваются? Через продукцію та обмін економічних дібр. Це значить, що ціллю господарської чин- ности капіталістичних клас є не сама продукція

та обмін економічних дібр, а тільки зиски і лише зиски, а продукція та обмін повнять ролю середників для здобуття цих зисків. Для цих клас всі інші суспільні класи, творять собою лише об'єкт за-для досягнення ними своїх зисків, як цілей. Це насамперед ті класи, що потребують продуктів їх виробництва, отже споживчі в широкому значінню цього слова. Далі і головню це ті класи, які беруть безпосередню участь в самому виробництві та обміні - в першу чергу не пролетаріят, як посідач фізичної та інтелектуальної найманої праці. Аджж, капіталістична класа своїми руками виробництва та обміну не провадить. Все це вона робить своїми руками найманої робочої сили, отже пролетаріяту. Через це всі невігоди капіталізма відчувають на собі всі некапіталістичні класи, при чому степінь цього відчування прямо пропорційна залежності тої чи іншої суспільної верстви від капіталу. Чим більша ця залежність, тим в більшій степені дана класа відчуває на собі давлення капіталістичного пресу і навпаки. Найбільш залежить від капіталістичної класи, як згадано, класа пролетаріяту, бо останній найбільш тісно співпрацює з нею в продукції та обміні. Навіть свій дохід пролетаріят одержує з рук капіталістичної класи у формі зарібної платні. Зрозуміла річ, що при цьому розрахункові капіталіст старається виплатити що найменше, пролетаріят одержати що найбільше. Понеже, одначе, пролетаріят соціально слабша класа - вона все почуває себе скривдженою. Зиски капіталісти лишають, розуміється, собі.

Яка ціль господарювання пролетарської класи? Жадної, бо пролетаріят не має за собою господарського суверенітету. Особа чи класа господарськи несаможітна не може мати і саможітної цілі в господарюванні. Грубо кажучи, пролетаріят працює на капіталістів, виробляє їм зиски, одухотворюючи своєю працею мертвий капітал, що відтак і несе дохід своїм власникам. Розуміється, що в процесі цього вироблення пролетаріят, як реалізатор цілей чужої класи, і сам становиться знаряддям капіталістичного зиску, від якого один крок і до визиску. З таким положенням,

пролетаріят, очевидно, примиритися не може. Тому він так інтенсивно і стремить до набуття втраченого суверенітету, а понеже не може цього досягти безпосередньо, то принаймні посередньо. Цим посередником має бути суспільство, в якому пролетаріят, творячи нині меншість, має надію стати більшістю. Теоритичним виразником цих стремлінь і є, як говорилося вище, соціалізм. Через те, коли і можна говорити про господарські цілі пролетаріату, то лише про цілі в майбутньому. Тому можна вищенаведене питання формулювати так: - які господарські цілі ставить перед собою соціалізм, як господарська система пролетаріату будучини? Відповідь: - продукція економічних дібр - найгойніша й найдоконаліша. Що для капітала являється лише середником до його цілі - зиску, те соціалізм підвищує на положення господарської цілі, а капіталістичну ціль усуває зовсім. Отже, продукція без зисків. Продукція за для предукції. Натурально, що й обмін економічних дібр має бути без зисків за соціалізма лише технічний розподіл випродукованих економічних дібр. Капітал таким чином втратить свою роль джерела доходу, бо за соціалізму та форма доходу, в якій несе його капітал, а саме капіталістичний зиск, позбавиться права на існування. Значить і продукція і обмін втратять в соціалізмові своїх сьогочасних постійних співучасників - зиски. І тому всі члени суспільства в своєму доході будуть відказані лише на участь, посередню або безпосередню, в продукції економічних та духовних дібр, бо за соціалістичних суспільних відносини інакше, ніж цією дорогою, забезпечити собі дохід не буде можна. А титулом для цього буде лише особиста праця кожного члена суспільства. Яка праця, як довго вона триватиме, і що член суспільства за неї діставатиме... відповіді на ці всі і подібні їм питання дуже проблематичні. Вдасться соціалізмові організувати виробництво ліпше, ніж його організує капіталізм; значить ліпші будуть і умови і висліди праці. Не зуміє соціалізм здолати всіх тих перешкод, що поставить йому на шляхові людська психольогія та закони людських взаємовідносин

Aut homo lupus est / значить соціалізм

означатиме собою регрес, а не прогрес і він скрахус, бо регрес не вміщується в рямці законів ані природньої еволюції, ані насильної революції.

А які господарські цілі ставить перед собою селянська класа? Продукцію і зиски одноразово. На першому місці у селянства безперечно продукція економічних дібр, і то таких, без яких людина не може обійтися, як що не хоче вмерти. Отже, продуктів найпершої потреби. Селянин продукує тому, щоби забезпечити себе від голодної смерті. Ці продукти він виготовляє в першу чергу сам для себе і працює на землі ради здобуття цих продуктів, щоби ними прогодувати насамперед себе і своїх найблизчих - свою родину. Одначе, потреби селянина не можуть обмежуватися лише на продукти виживлення. Крім них є ще цілий ряд потреб інших - в одязі, взутті, в теплі, світлі, в школі, в церкві, в книжці, в розвагах і т. п. На здобуття середників до задоволення цих, мимохарчових потреб селянин мусить зпродувувати о дещо більше, ніж сам потребує на прохарчування і цей лишок продуктів свого господарства він пускає в обмін, себто продає. Але продаючи частину своєї продукції він, розуміється, стремить одержати за неї більше, ніж затратив сам праці та сировини на її зпродукування, себто хоче мати зиск. Так велить йому розум. Чим цей зиск на одиниці продукту біде більший, тим більше продуктів селянин буде старатися випродувувати та продавати, чим менший буде цей зиск, або його й зовсім не буде, чи, що ще гірше, буде ще й втрата, тим більше він буде знижувати свою продукцію, доводячи її до рівня власних потреб, а інші потреби лишачи або не задоволеними зовсім, або задовольняючи їх власною спритністю - тканням матерії, шиттям чобіт і т. п. Себто він повертається на де-який час до способів т. зв. натурального господарювання аж поки мінова конюнктура не буде для нього сприятливою.

В звязку з цим, селянська калькуляція що до зиску є значно іншою, ніж капіталістична. Капіталіст продукує економічні дібра чужи-

ми руками, селянин продукує свої продукти, як правило, своїми та своєї родини руками. Тому і шкала, в якій може сватися селянський зиск є досить широка. Максимум її може творити: кошовність сировини - праця - амортизація зужиткованой частини капіталів - проценти на капітал - проценти від міновой кошовности землі - х чистого зиску, а мінимум - : кошовність сировини - доля праці. Можна припустити на підставі історичного досвіду, що вже цей мінимум зискової шкалі в стані спонукати селянина до збільшеної продукції та обміну, а тому його зиск у відріженню від капіталістичного зиску без великого надужиття, особливо в українських обставинах, можна назвати трудовим зиском. Селянин, продаючи свої продукти, може вдовольнятися і таким навіть зиском, який не дорівнюється тому, чому кажуть - зарібна платня, а капіталіст цього не може припустити. В цьому сила і перевага селянства перед капіталістичним хліборобством.

Таким чином і селянська класа, також як і соціалізм, ціллю свого господарювання має продукцію економічних дібр з тою одначе ухилкою, що продукція ради продукції у селянства відбувається не на всі 100%. Якийсь відсоток своєї продукції селянин продукує наперед ради зиску, проте зогляду на малі розміри селянської продукції цей відсоток, як правило, не сягає вище половини: у більших господарств він, звичайно, більший, у менших - менший. Такий стан річей споріднює селянську систему господарювання і з капіталістичною і соціалістичною одноразово. В селянстві господарські цілі і завдання обох цих систем начебто синтезуються у свобманітний, лише селянству властивий спосіб.

З цього можна бачити, що селянські господарські завдання не криються ні з капіталістичними в сучасности, ні з соціалістичними в будучині. Селянство вже нині частинно реалізує соціалістичне завдання майбутнього, продукуючи ради продукції, але лише для обслуження себе. Оскільки йде про продукцію економічних дібр для інших, воно тут відступає від чисто-

го принципу соціалістичного і, преодолівши також і для інших, хоче мати за це винагороду, себто зиск. Тут він керується вже чисто капіталістичною засадою, хоч господарська кон'юнктура та інші чинники примушують його часто калькулювати свої зиски і не по капіталістичному. Фігурально висловлюючись - селянин являється наполовину капіталістом, а на половину соціалістом, але в цілості ані тим, ані другим.

В цих властивостях основ селянського господарювання треба шукати і відповідей на цілий ряд питань, які ще й дооі не втратили свого теоретичного і практичного інтересу. Напр., чому капіталізм не знаходить масового примінення в сільському господарстві і пасує перед господарством дрібним, селянським, хоч продукція *en gros* має чимало переваг перед продукцією малою? Певне тому, що велике капіталістичне сільське господарство, не дивлячись на свої деякі переваги, не може конкурувати з господарством селянським, бо, як вказано було вище, селянські господарські завдання є відмінними від капіталістичних, а відтак є відмінним і селянське калькулювання зиску. Селянин може провадити своє господарювання і не оперуючи тими величинами, які для капіталіста є конечними, напр., проценти на капітал та мінову коштовність землі. Хоч останні є бажаними також і при селянській калькуляції, але їх відсутність не є трагічною і не загрожує господарській екзистенції селянина. Капіталіст крахує в сільському господарстві, коли ця величина не реалізується йому в продуктах, а селянин лише "чухає потилицю" і господарює весело далі. Рівнож, в цьому ми знаходимо частинну відповідь і на те, чому селянство не пролетарізується так, як, скажемо, пролетарізуються самостійні дрібні виробники в інших галузях господарства? Зновуж таки в значній мірі також тому, що селянин господарює не по капіталістичному. Як би він господарював по капіталістичному, то його, як дрібного підприємця і виробника, великий капітал безперечно вже давно б проковтнув з ріжками й ніжками. Але цього не сталося і не станеться. Селянин хоч і мала рибка, але іншої породи, ніж капіталістичні акули

і він має такі свої позиції, з яких збити його цим акулам досі не вдалося і, безперечно, не вдасться.

По аналогії з цим можна принагідно тут сказати теж саме і відносно соціалізму: не опанував сільським господарством капіталізм, немає в ньому що робити і соціалізм.

Ні соціалізм, ні лібералізм не є ідеологією селянства і добра воно не може чекати ні від поглиблення капіталізму, ні від запровадження соціалізму. А того, чого мав би боятися селянин за капіталістичної системи і перед чим соціалізм селянство застерігає, а саме перед пролетарізацією, також селянин не має підстав боятися. Та зрештою і соціалізм нічого ліпшого йому не приобіцяє, як теж пролетарізацію.

/Продовження буде./

В. Прохода.

ЧАТУЙ!

/Продовження/.*/

Коротко охарактеризувавши перші чотири

*/ Пор: ч. 2 і 3 "Села". Після виходу ч. 3 "Села" авторові було надіслано кілька листів. Торкались вони головне формулювання четвертого завдання "Чатуй!". Треба зазначити, що вона дійсно не зовсім ясна, а де-які зле сформульовані речення можуть викликати інше розуміння ніж мав і має автор. Трапилась у тій статті й просто друкарська помилка в тому місці, де сказано, що Коліївщина, цей, так мовити, апогей гайдамацького руху, відбувалась "під проводом сот. Івана Гонти". Треба читати: "під проводом запорожця Максима Залізняка і сотника Івана Гонти".

чинника внутрішніх сил нації в її боротьбі за вільне й незалежне життя зупинимось на п'ятому чинникові, при якому ці сили виявляються на зовні, а власне на у м і н н і нації в ж и в а т и всіх способів боротьби від слова аж до по-вітніх засобів війни та найдоцільнішої о р г а н і з а ц і ї і к е р о в н и ц т в а цією боротьбою.

Це питання будемо трактувати не з точки погляду знавця військової справи, але - громадянина, що стремить до виборення собі того, на що він має право. В чому ж полягає це уміння вживати всіх способів боротьби й на чому воно базується? Перш за все в свідомості потреби та виявлення її в активному чині.

В поневоленні нації винна лише вона сама. Коли вона здібна до вільного й незалежного життя, вона мусить вибороти собі право на це. Коли ж ні, мусить загинути й уступити місце сильнішим і більш досконалим. Як в житті природи, так і в житті людства безупинно провадиться боротьба за існування, при якій не звертають

Крім того я не мав на увазі писати ані історичного твору, ані розбирати цілу конституцію минулого чи майбутнього державного устрою України. Та й тяжко було б про це щось сказати на чотирьох неповних сторінках. Я подав лише під розвагу ряд окремих думок, по кожній з яких зацікавлені можуть написати цілі твори.

Тут я лише дозволяю собі відповісти на де-які зауваження. Мені закидалось нерозуміння нашої історії й заперечувались мої тверження, що "ідеї демократичного державного устрою у нас набрали виразних форм раніше ніж у інших народів" й що "починаючи з XIV ст. українська нація сама з дотриманням демократичних принципів почала творити своє життя, надавши йому форм козащини" ... Як аргумент проти останнього тверження мене запитують, а як же освідчилась тоді пропорційна система виборів? Але дозволю собі відповісти на це словами проф. Володимира Антоновича, найбільшого знавця історії козащини. Він каже: "Українському народові, що сидів посередині між польським та

ся жадної уваги на протести й благання до неба слабих. Гинуть при цьому не лише одиниці, гинуть цілі племена й народи. Скільки їх вже загинуло й на наших степах. Пригадаймо собі лише гунів, готів, печенігів, хазар, половців, колись ніби сильних і страшних для наших хліборобів. А що від них залишилось? Де вони поділись? Згинули й доброї слави по собі не залишили. Ніхто над їхню долю не сумує й не вважає якоюсь несправедливістю їх цілковиту загибель.

Тому та нація, що лише плаче й благає допомоги та ласки у сильних Світу цього не є нацією, а лише слабеньким племям, якому як і всякому жебракові залишається єдине - звільнити місце для тих, що самі можуть творити своє життя. Жебраки нікому не потрібні, тим більше не потрібні цілі жебрацькі племена, бо вони є гальмою в культурному поступі цілого людства.

До того часу поки в людстві буде жити природній інстинкт еґоїзму, поки люди будуть ділитись на сильних і слабих, розумних і дур-

великоруським, прийшовся до типу третій принцип: принцип вічевий, принцип широкого демократизму і признання рівного політичного права за для кожної одиниці суспільства. Українському народові ніколи не довелося цілком і вповні виявити свою провідну ідею, йому довелося лише інстинктивно простувати до неї: у давнину, за княжих часів - вічевим, громадським та виборно-церковним устроєм у так званих копних судах, нарешті ж оця провідна ідея вельми релієфно визначилася в козаччині, а ще виразніше із погляду запровадження й зреалізування її в життю у Запоріжській Січі" ...

Заперечується мов тверження, що "після татарської руїни українська нація /!/
с а м а почала творити своє життя, надавши йому форм козаччини", а не навпаки, що к о з а ч ч и н а /кляса /!/
лицарсько-політична та державна/ н а м а г а л а с ь т в о р и т и
н а ц і ю та національно-державне життя. На це можу відповісти, що ніколи не був російським "народніом" і ніколи не розумів "власні наро-

нів, працюючих і ледарів, добрих і злих, порядних і злодіїв, до того часу буде вестись боротьба не на життя, а на смерть. Всі слабкі, дурні, ледарі, злі й злодії мусять набути протилежних ознак або згинуть. Не може бути мови про рівество й братерство між одними й другими. Не можна давати свободи для злих і злодіїв. Учення про непотвнення злону з також злочинне, як і саме злодійство, бо лише дає можливість останньому буйним квітом розвинути і опаскувати все добре. Це ми й спостерігаємо в сучасний мент на нашій, не своїй, Батьківщині. Її можна порівняти з нивою нерозумного господаря, що сам пішов у найми до сусідів, а своє поле залишив на попас різної смітистої рослинності: осоту, будяків, перекітиполя, що до того ж мають здібність до величезного розмноження й поширення.

Чи ж буде розумний господар, що в силу якихсь обставин /напр., революції/ перестав бути наймитом розводитись над справедливістю, як

да "так, як її розуміє багато наших старих політиків. Ніколи й нігде народні маси в цілому без належного провуду нічого доброго не створили, а творить і указує шлях до цієї творчесті певна провідна верства найбільш політично-свідомих і активних представників з цих мас, якою в нашому історичному минулому була козащина зокрема на Запоріжжю, де козаком міг бути кожен, хто лише до того надавався. Правдивий демократизм як раз і мусять опиратись на ці провідні верстви, а не на волю темних, забитих і затурках в поневоленню народніх мас, що не здібні до виявлення її. ІХ треба виховувати й виховувати та політично освідомлювати протягом десятків років, щоб вони доросли до демократизму. Про це я вже говорив у третьому завданні нашого "Чатуї!"

Тому для мене Запоріжці на той час були демосом, а не оті старшини з своїми підданцями окозаченими й неокозаченими селянами, що пішли "вірою і правдою" служити московському цареві Петрові. Той, хто не може виявляти свого я, свої власної волі не може бути демократом,

зробити так, щоб дати можливість певного розвитку культурним рослинам: житові чи пшениці, а разом з тим не приміняти насильства по відношенню до смітистої рослинності, що за час його відсутності придбала пануюче становище. Очевидно не буде проповідувати своєрідного паціфізму, не буде ламати голови над справедливістю у відношенню до буряну та намагатись робити його шляхетним, а просто знищить, переоравши ниву й засіявши її насінням шляхетних рослин. Своім потом і залізом дасть господар лад на своїй ниві.

Так і в житті цілого народу. Коли на його землі закосіли насильники, що неправдою, визиском і злодійством душать його, іншого виходу нема як скинути їх та знищити кровю й залізом. Скільки б ягня в лабетах вовка не мекало про справедливість і своє право на життя, скільки б воно не протестувало проти цього й благало ласки у інших все рівно його вовк зість, бо не почне ж він ради ягнячої справедливості разом з ним харчуватись травичкою.

а лише сліпим знаряддям у руках першого зустрічного. З російським "народніцтвом" і його розумінням демократизму мусимо раз на завжди покінчити як з ганебною спадщиною російського виховання під царським, а тепер комуністичним абсолютизмом.

Через це не є жадною вигадкою - демократизм на Запоріжжю. Як доказ, що це вигадка приводиться те, що там не вибирали на кошового /гетьмана/ звичайного рядовика - запоріжця, а вибирали з старшини. Ну це, знаєте, лише голова першого уряду У.Н.Р., товариш голови Української Центральної Ради, а пізніше голова Директорії У.Н.Р. - пан В.Винниченко міг до цього додуматись. Він після 2-го Всеукраїнського військового зїзду на першому засіданні Всеукраїнської ради військових депутатів, виступивши з привітанням од У.Ц.Р. сказав: "Спочатку мушу зазначити, що військовий зїзд не виправдав наших надій. Центральна Рада чекала від зїзду чогось іншого. Ми сподівались, що зїзд вибере членів ради, яких можна буде використати як матеріял для агітаційної роботи на селах Поміж вами, товариші депутати, бага-

Треба сподіватись, що не знайдеться таких, що заперечували б правдивість висловлених думок. А що ж ми бачили в недавньому минулому в час повної можливості вибороти собі вільне й незалежне життя. В році 1917 Український нарід перестав бути наймитом на своїй власній землі у північного сусіди, вирвався з вовчих лабет, в яких був більше двохсот літ. Настав величезний здвиг у народніх масах. Інтуїтивно ці маси відчували, що треба знищити ослабівши лабети розжирівшого вовка, бо коли він трохи схудне, то ще з більшою жорстокістю буде мучити свою жертву й висисати з неї останню кров. Почали відбуватись військові зїзди, на яких пролунали голоси остороги перед майбутньою небезпечою й заклик до активного чину забезпечення здобутої свободи.

22 травня 1917р. відбувся в Києві 1-й Всеукраїнський військовий зїзд, на який прибуло біля тисячі делегатів од мільйона фронтового воцтва. Ініціатори зїзду представники Військового товариства ім. гетьмана Полуботка на чолі з поруч. М. Міхновським вважали єдиним і певним

то офіцерів Нам треба салдатів. Офіцерів не можна показувати на село, бо там їх не будуть слухати. Офіцер-член Центральної Ради одним своїм виглядом буде шкідити авторитетові найвищої демократичної інституції. Дивуюсь як то вибрано стільки офіцерів членами Ради..." Але борони нас, Боже, на віки вічні від таких "демократів", "демократичних" поглядів і урядів.

Я говорив лише про національно-державні ідеали У.Н.Р., за які боролися ці зброєю в руках краді сини нації, про ті ідеали, які вони може інтуїтивно відчували, а не про тогочасну форму У.Н.Р., з Українською Центральною Радою чи Директорією на чолі, що нічого спільного, як ми бачили, з тими ідеалами не мали. Справа не в назві чи формі, але в суті. Англія, Швеція, Норвегія вважаються самими демократичними державами в Світі, але на чолі їх стоять королі. Чому це на чолі У.Н.Р. мусить бути Директорія з роловним атаманом, а не досмертний президент - гетьман? Для мене питання як буде називатись голова держави, скільки у нас буде міністерсь-

шляхом до відбудови української державности - шлях негайного утворення могутньої власної армії.

18 червня 1917р. відбувся 2-ий Всеукраїнський військовий зїзд, на який прибуло, не дивлячись на всі перешкоди, 2308 делегатів, що заступали мільйон шістьсот тисяч озброєного Українського народу. На цьому зїзді ще виразніше лунали голоси про очищення власної ниви від чужого бур'яну й створення сили, яка не дає б можливості тому бур'яну закосити землю українську. Звертаючись до тогочасного політичного проводу мільйон 600 тисяч українських озброєних воєнів сказали: "Творіть!" і "Наказуйте!"

Але цього інтуїтивного голосу народніх мас тогочасні політичні провідники не розуміли. Вони вважали ці зїзди не тільки річчу зайвою, але навіть шкідливою. Вони не мали ясно окресленого національно-політичного й державного ідеалу. Для них існувала лише російська рево-

ких портфелів і т. д. - другорядне. Я розбирав лише питання загальних контурів національно-державної ідеї, а не тактики, цеб-то тих шляхів, якими ми можемо наблизитись до цієї ідеї. Тактика буде залежати від тих сил, які ми будемо мати. Про зтворення цих сил, про організацію хліборобської класи ми мусимо турбуватись. Коли ми ці сили створимо, тоді зможемо говорити й про щось вище.

Розумію демократизм як вияв всіх творчих сил нації. Але шлях до правдивого демократизму надзвичайно тяжкий. Не досить назвати себе демократом, треба ще ним бути. Хай демагоги кричать скільки хочуть, але я скажу, що поки ми не будемо мати доброї поліції, ще ліпшої жандармерії та сильного війська ми не тільки демократичної, але жадної держави не вдержимо.

В.Пр.

люція, за рожевим серпанком якої вони нічого не бачили. Ця революція ніби зрівняла ягнят і вовків, порядних і злодіїв, працюючих і ледарів, розумних і дурнів. Рівність, братерство й повна свобода для всіх вовків, що одягли овечу шкіру були настільки приваблюючими і опаняючими, що люди забули про землю й перенеслись аж на саме небо.

Українська Центральна Рада раду радила та видавала універсали, в яких поруч з великими словами було ще більше малих. Пригадаймо хоч би такі слова з ІУ Універсалу У.Ц.Р. від 22 січня 1918р. : "Одночасно з тим, коли армія буде демобілізуватись, поручаємо розпускати салдатів, а після затвердження мирових договорів розпустити армію зовсім. На місце постійної армії завести народню міліцію, щоб наше військо служило обороні робочого люду, а не забаганкам пануючих верств" ...

Але не будемо зупинятись на всіх тих подіях, що відбулись за той час піднесених настроїв і малого діла аж до 29 січня 1918 року, коли під Крутами цілковито розвіявся рожевий серпанок революції. Виголоднівші брати-вовки, кляцаючи наїженими багнетами, одягши червоні мантиї, зявилися у всій своїй красі й славі та показали як треба "служити обороні робочого люду" ...

Найшлась купка відважних борців, що не дивлячись на загальну зневіру й деморалізацію та на відсутність належного політичного проводу, стала до боротьби кровю й залізом проти вовчих зазіхань і боролась з ними від Крут до Базару - 22 листопаду 1921р., де "носії свободи, рівенства й братерства" після жорстоких знущань розстріляли 359 героїв. Борелись, але не сила їх була. Не так тії вороги як добрії люди приспали серед народніх мас волю до боротьби. І сталося те, що мусіло статись ...

Може це минуло, а тому не вартє про це згадувати. Але, на жаль, воно не тільки не минуло, а ще й досі повторюється. Чи багато хоч би на еміграції серед наших "активних політиків" таких, що віддають належне отим лицарям абсурду, які своєю кровю поливали й сво-

їми ністками вкривали широкі українські лани? Часто й дуже часто доводиться чути від оцих "політиків" такі слова як петлюрівські бандити, погромщики, руїники й т. п. А скільки з таких, що відхрещуються від тих ідеалів, за які боролись ці українські лицарі й освятили своєю кров'ю.? Чи дав з них хтось своїй голові праці, щоб проаналізувати те, за що ж таки оті люди боролись та йшли на смерть, або словами нашого національного пророка Тараса Шевченка в історичній перспективі:

"За що ми билися з панами,
За що ми різалися з ордами,
За що ми скородили списами
Татарські ребра. Засівали
І рудою поливали
І шаблями скородили?"

Очевидно ні, бо як би подумав, то побачив би всю мизерність своєї істоти, що до того ж всі свої гріхи складав на інших, тільки не на себе. Народ, мовляв, несвідомий був. Це правда, бо як би цей нарід був свідомий, то очевидно кращий політичний провід мав би. Але за це й покутує тепер та політично освідомлюється. Біда розуму учить...

Пам'ятаючи загально визнані твердження: - хто хоче жити мусить боротись, - хто хоче миру мусить бути готовий до війни, - мусимо навчитись р о з у м н о боротись і безупинно вести цю боротьбу, бо в живій природі не було, нема й ніколи не буде супочинку. Методи, способи й засоби боротьби самі ріжноманітні. Їх неможна ані окреслити, ані докладно визначити. Само по собі стремління до ліпшого зв'язано з поборенням сил, що стоять до нього на перешкоді, не залежно від того, чи ці сили є природні чи людські. Боротись можна усім і писаним словом, впливаючи на загал і спонукаючи його до певного творчого чину. Звичайнісецька, непомітна на зовні, мирна муравлина праця, що об'єднана певною ідеєю й скерована по належному шляху, є одним з могутніх чинників боротьби, бо вона дає засоби для всяких інших видів її за вільне й незалежне життя. Культурна праця, яка веде до надбання нових цінностей, до піднесення на ви-

щий шабель одиниць, суспільних груп, націй та цілого людства також стремить до вільного розвитку в с і х творчих сил.

Та нація, що не здібна боротись культурно, - не здібна до жадних інших способів боротьби, бо в словесній боротьбі буде мати демагогів, в мирній праці наймитів, а в збройній боротьбі взбунтувавшись рабів. Жертви будуть колосальні, а наслідки мизерні. Наша власна історія збройної боротьби нас уже мусіла цьому навчити. Нігде в Світі не було пролито стільки крові як на наших, не своїх, українських степах. А що з того має українська нація? Ліпше на це не відповідати.

Богдан Хмельницький сказав: "Маю шаблю в руці - ще не вмерла козацька мати"... А вона, коли не вмерла, то конає в пазурах тих, що й не виявляли особливої здібности володіти тією шаблею. Ото ж однієї шаблі мало. Треба мати ще й в л а с н и й розум. На жаль великий гетьман мало жив і не міг дати того розуму ані своєму синові, ані тим більше своїй старшині, що позбавившись одного пана пішла с л у ж и - т и до другого.

Насильство було, є і довго ще буде. Примінюється це насильство до окремих одиниць, суспільних груп і цілих народів. Ми вже зазначали, що для боротьби з злом не можна проповідувати непротивлення злону, а треба мати, крім ш к і л т а о с в і т н о - к у л ь т у р н и х організацій і установ, ще д о б р у поліцію та жандармерію. Насильство над злодійським елементом цілком оправдується. За те не оправдується насильство над суспільними групами, а тим більше цілими націями. З таким насильством, крім всяких інших видів боротьби, існує ще збройна боротьба. Це самий тяжкий і відповідальний спосіб боротьби. Боротись із зброєю треба лише за правду. Та неправда, що панує на наших землях, де наш нарід позбавлений всіх елементарних прав та можливостей до мирної культурної праці, де в коріні нищиться все добре, де люд доводиться до крайнього зубожіння і віддається на попас різних пройдисвітів як з рядів поневоленої так і п а р ючої нації, де є небезпека, що той люд,

зведений на стан тварини у людській подобі, загине, - єдиний шлях позбавитись цього - зробити повстання. Але не таке повстання, на яке часто намагаються спровокувати поневолених пануючі, що крім жертв і ще більшого пригнічення нічого не дасть, бо в ньому загине кращий активний елемент. На таке повстання нас можуть підбивати лише різні хриstopродавці або дурні.

За всяку невдачу не винім лише пануючих, винуваті в тому й пригноблені, що дали себе поневолити. Коли вирішавться питання силою зброї обі сторони мають з с в о б і точки погляду правду. Кров і залізо є тут найвищим суддею. Тому, коли ми звертаємось до цього судді мусимо бути всебічно приготовленими, мусимо бути в с і о б е д н а н і спільною ясно викрісталізованою ідеєю, мусимо доконало знати чого ми хочемо й що нас може чекати в майбутньому, мусимо виявити максимум праці в інших галузях мирної культурної й національно-політичної чинності настільки того будуть дозволяти обставини.

Збройна боротьба є апофеозом колосальної праці, яку мусить перевести нація в усіх ділянках життя й чинності протягом десятків років. Єдність думки, єдність національної психології хлібороба, робітника, культурного працівника, воєнка й політичного вождя, їх спільне зусилля в принагідний момент, коли пануючі так запутаються в тенетах неправди, що самі собі не зможуть дати ради, - завше забезпечить успіх з найменшими жертвами. Мали ми такий момент у 1917 - 18р.р., але не були до нього належно приготовлені й не використали. Але ще прийде він і може не забаром, а тому мусимо бути до нього достойно приготовленими. Але цей майбутній момент буде вимагати від нас найбільшого напруження сил, бо все на нашій Батьківщині в щ е н т з р у й н о в а н о. Тих матеріяльних можливостей, що ми мали в 1917р. ми очевидно ніколи не будемо мати. Тому треба буде подумати більше ніж коли будь в минулому - що ж нас буде чекати в майбутньому. Проголосити державну незалежність мало, - треба зуміти її утримати.

І от тут мусить бути виявлена праця й співпраця всіх суспільних груп і всіх одиниць од

звичайних смертних аж до воєнів. Робітник і хлібороб, учитель і технік, промисловець і торговець, урядовець і воєн - усі мусять співпрацювати й об'єднувати свою чинність в усіх ділянках і галузях народнього життя. Всі мусять мати спільний національно-державний ідеал. Понаменше сліпої партійно - політичної ворожнечі й побільше здорового національно - політичного розуму. Також як можна менше примусу й більше доброї волі до цієї співпраці.

Сумним явищем у нас є категорія так званих фаховців, що на кожному місці, де треба, де й не треба, підкреслюють свою аполітичність. Я, мовляв, ненавижу політику; я фаховець. Коли мені дадуть працю по моему фаху, буду працювати, але лише яко фаховець. Привикши жити подачками, так очевидно й смерті будуть чекати як подачки. Подібні заяви не гідні громадян і нації, що бореться за своє визволення. Ще більш недостойно звучить подібна заява в устах так званих "військових фаховців". Теж наїшли собі "фах" різати людей, чи тим гірше вести їх на цю різню. Коли ще можна будувати греблю, виробляти цукор, продавати крам, рубати ліс, сіяти пшеницю, розводити свиней без особливої політики, то ніяк не можна забивати людей без високої національно- й державно-політичної мети. І ці люди мабуть захочуть керувати збройною визвольною боротьбою. Цікаво за що ж і для чого вони поведуть людей на убой? Кожний воєн мусять бути свідомий високих політичних цілей збройної боротьби, в противному разі він буде сліпим знаряддям у чужих руках, а тому не має жадного морального права братись за зброю.

От так без жадної політики яко "фаховци" вірою й правдою служили московським царям, допомагали червоній Москві Україну до рук прибрати, так визволяли Україну в російських добровольчих арміях, так можуть приголоситись до всякої армії.

Жадний нарід в Світі не визволився з неволі шляхом диктатури чи якимсь примусом, але лише спільними зусиллями всіх творчих сил нації. Найнятими ж військовими фахівцями можна лише когось поневолити, а не визволити, а тому й честь

цим аполітичним фахівцям не велика.

Надзвичайно дивним і неприродним було заведення у нас в час визвольної боротьби в 1919 році так званого інституту державних інспекторів для війська від тогочасного "демократичного" проводу. Цей провід оголосивши себе народньою владою дозволив собі сумніватись у певності кращих синів нації, що добровільно стали до збройної боротьби й без жадного примусу віддавали життя своє за Волю Батьківщини. Наводимо це лише для того, щоб показати, яка колосальна пропасть була між тогочасним проводом і військом. Вона показує, чому тоді в рядах нашої армії було лише 35 тисяч, а не мільйон 35 тисяч для боротьби з дуже слабенькою на той час червоною Москвою. Хто в цьому був винний: провід чи той мільйон вояків, що вважав за краще сидіти на печі й лушити насіння, розбирати не будемо. Очевидно винні одні й другі. За це тепер і покутують. Ми лише констатуємо відсутність не тільки психологічного зв'язку, а навіть довіря проводу до свого озброєного вояцтва. А при таких умовах всяка визвольна боротьба не можлива й згори вже засуджена на невдачу.

Не було належної організації боротьби. Народжена в підпіллі Директорія не здібна була, вийшовши на широке денне світло стати на правдний демократичний шлях і притягти до співпраці всі творчі сили нації. Вона гордо заявила, що жертвує для добра революції хліборобами, цеб-то наймогутнішою опорою української державности. Вона крім соціалістів не визнавала нікого, а що 99% нації не були соціалістами це їй мало обходило. Всі мусіли були начепити на себе ярличок соціаліста. Щоб все було "по європейському" уряд зформували, парламент створили, набравши безробітних "соціалістів" до Трудового Конгресу. Засідали, промовляли, робили опозиції й коаліції та міняли міністерські портфелі як циган коні. А тим часом на широких ланах України точилась кров. Лицарі абсурду бились з московською навалю, отамани наводили "порядки" в тилу, а провід боровся з хліборобською контр-революцією. Для всіх ніби буда спільною ідеєю Української На-

родньої Республіки, але кожний розумів її по своєму. Вояки вдали свої голови за незалежну демократичну державу, отамани порались з буржуями, а провід займався соціалізацією, позбавивши права голосу хліборобів, цеб-то 80% населення України.

От так то визволяли Україну тоді, от так продовжують визволяти її на еміграції й з нетерпінням чекають уже 10 років, коли пробє 12 година, щоби знову показати себе. Те, що вони не об'єднані, то нічого. Прийде слухний час - в одну ніч, мовляв, об'єднаємось. Та мабуть з того об'єднання нічого не буде. А коли й буде, то повстане нова Директорія, але досвід минулого нас учить, що з такою директорією нам хліборобам було не по дорозі.

Тому величезні завдання перед нами. Не чекаймо аж пробє та 12 година, але не гаючи часу творім і організуємо свої сили. Мусимо об'єднувати все, що здібне до творчої праці. Маємо вже новий великий кадр освічених людей, що вийшли з рядів нашої армії й набрались розуму не в Москві чи Петрограді, але в європейських школах та практично пізнали життя культурних народів. Де вони? Чому не бачимо їх на нашому політичному форумі? Це ж не молодики, а побільшости 40-літні досвідчені люди. Невже ж це лише фахівці, а не громадяни поневоленої Батьківщини? Мусимо їх пробудити й вивести з того стану байдужости та апатії. Але робім цю працю не в планетарному мірилі, починаючи з інтернаціоналу, а з низу непомітно об'єднуючи одиниці й гуртки поки не об'єднаємо всіх політично-свідомих і активних хліборобів і не створимо з них моноліт, що може витримати всі ворожі напади з боку чужих і своїх "світоспасателів". Працюймо та будьмо самі готові до боротьби. І лише тоді, коли ми побачимо, що ми чогось варті, зможемо говорити про об'єднання з іншими суспільно-політичними групами, наколи вони теж чогось будуть варті без огляду на їх минулі заслуги й ту "благодать", що на них спочивав з того минулого.

Коли настануть події на нашій землі треба сподіватись витвориться там селянсько-хліборобська політична течія. Але вона в наслідок пануючого там режиму буде слабкою. Завдання підсилити її

лежить на нас.

Про уміння збройно боротись можемо найменше турбуватись. Цього учать поневолених пануючі, беручи їх на обовязкову військову службу. Крім того наша нація має вроджену здібність володіти всіма видами зброї, природній хист орієнтуватись в усякій боєвій ситуації, а саме головне відвагу й хоробрість. Не будемо тут наводити прикладів з нашого історичного минулого тієї козацької боєвої слави, що лунала по цілому Світі. Хай лише кожний з нас пригадає пройдений шлях од Крут до Базару й сам побачить, що з відповідною організацією збройної боротьби багато можна було б зробити */. От же про цю організацію й об'єднання всіх видів визвольної боротьби про належну підготовку до неї мусимо потурбуватись.

Ніколи не забуваймо слів великого полководця Наполеона про те, що "справжня війна відбувається в мирний час" і що "успіх на війні на три чверти залежить од сил моральних і тільки на чверть од сил матеріяльних". Коли ми пригадаємо собі Зімовий похід в р.р. 1919 і 1920 та Листопадовий похід в р. 1921, то побачимо, що там діяли лише сили моральні. Згуртуймо ж ці сили моральні й тоді не будуть нам страшні ні насильники ні їх наймити. Правда переможе!

/Закінчення буде./

*/ В. Прохода. "Вождь та військо". Збірник пам'яті Симона Петлюри. Прага, 1930.

В. Бвтимович. "Моральні підстави до створення української мілітарної сили та заходи до скріплення їх". "Табор", воєнно-науковий журнал, ч. 2, липень 1924.

Інж. Ф. Мороз.

ДРЕНАЖ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ. -----

Сільсько-господарські рослини найкраще ростуть і розвиваються лише тоді, коли в ґрунті сприятливі умови для росту - оптимальні, цебто коли біогенні елементи: вода, повітря, тепло, світло і мінеральна вижива будуть в як найкращому співвідношенні. Інакше кажучи - хлібороб матиме можливо найвище опроцентовування факторів с.г. виробництва, при даних кліматичних і господарських умовах, лише тоді, коли вплив біогенних елементів буде сприятливо гармонійний. Відсутність будь якого з них, вистачить навіть одного, або й надмірна присутність його в ґрунті, відіб'ється на рості рослин шкідливо. Отже розмір і якість врожаю залежить від гармонійного співвідношення всіх біогенних елементів, або від сприятливості чи несприятливості умов в ґрунті.

Тому першим і прямим завданням хлібороба до часу виступу на ринок зі своїми продуктами рослинного характеру, є повсякчасне створювання в ґрунті сприятливих умов для росту рослин, щоб біологічні й хемічні процеси в ґрунті відбувалися при певній сприятливій інтенсивності і щоб рослини мали виживу не лише в доступній їм формі, але і у вистачаючій кількості. З цього видно перед яким тяжким завданням стоїть хлібороб зі своїми факторами виробництва. А коли ж до всього цього ще додати, що на кожний чад врожаю наложено часто дуже великі соціальні й державні тягарі, то лише тоді можна собі уявити своєрідність труднощів цієї відповідальної діяльності, а особливо в тому випадку, коли хлібороб при своєму низькому ступіні інтелектуального розвитку та при відсутності спеціального с.г. шкільного виховання - є позбавлений агротехнічної поради та допомоги.

Хлібороб створює умови для росту рослин:

1/ поверховою обробкою /оранкою, волочинням то що/, 2/ внесенням до бідних на виживу взагалі або вже до виснажених ґрунтів - мінеральної виживи, у вигляді органічному чи неорганічному. Належною поверховою обробкою ґрунту при вистачаючій кількості води в ньому, хлібороб досягає того, що рослини можуть мати для росту у вистачаючій кількості - воду, повітря, належну біологічну чинність, а при невиснаженості ґрунту на мінеральну виживу, або в протилежному випадку - при регулярному вгноєванні поля то й належно перемішану у верхньому шарі ґрунту мінеральну виживу в сприятливій формі. Але не скрізь і не завжди старання хлібороба обмежується отсими загально прийнятими, простими і шаблонovitими працями. Щоб досягти мети з найкращими технічними й економічними ефектами, хлібороб мусить вживати в додаток до загально прийнятих праць ще й інших, часто дуже кошовних мір, капітальних, які вже діють на довший час ніж один або два роки. Кажучи взагалі на земній поверхні, де лише плуг обертає верхній шар ґрунту, тяжко найти такий ідеальний куточок, де б хлібороб міг переводити свою с. г. діяльність не вживаючи капітальних мір поліпшення ґрунтів. Коли ж він без цього й обходиться та напевно, особливо при господарській відсталості, збирає з поля дуже мало, господарєв відповідно умов кліматичних і географічних не рентабельно.

До капітальних мір поліпшення ґрунтів, кажучи загально, належать всі види меліорації. Їх дуже багато, і вживається кожного з них ріжно, в залежності від того, в якому стані є ґрунт, які кліматичні умови, та якого біогенного елементу є надмір або недостача в ґрунті, що є перешкодою до доброго розвитку рослин. Правдиву ж оцінку, коли і котрого виду меліорації треба вжити, а саме головне рентабельно в ав-с-я - може зробити ясна річ лише агротехнік. Але в практиці життя в більшості випадків і то завжди, трапляється, що рецепти для лікування ґрунтів пишуть некомпетентні в цій справі кутьтуртехніки. А тому не скрізь і не завжди ця дуже дорога міра рентабельна, бо в більшості переводиться просто фанатично, без жадного огляду на властивості кож-

ного окремого випадку. Хлібороб, що стоїть на високому ступіні інтелектуального розвитку, з дуже великою резервою, а часто й з недовірям ставиться до культуртехнічних рецептів, а зокрема до одностороннього, шаблоновитого дренажу, як до одного виду меліорації, яким мається на меті поліпшити водний режим в ґрунті там, де є надмір води. Як недостача так і надмір води в ґрунті шкідливо відбивається на рості та розвитку с.г. рослин - зглядно на кількості та якості врожаю.

Дренуванням поля мається на меті відвести зайву воду з ґрунту, яка робить його холодним. Вода й повітря є антагоністами, де є вода там немає вільного повітря. Коли в ґрунті є надмір води - більше ніж 60% повної вільноємкості, то коріння с.г. рослин особливо польових, не мають можливості з належною інтенсивністю дихати й часто мають вигляд кволий, або й зовсім відмирають. В практиці с.г. життя це явище називають вимоканням посівів. Здругого боку надмір води в ґрунті, тому що цілковито припиняє аерацію ґрунту, - припиняє мікробіологічну чинність, а через це органічна частина ґрунту себ-то рештки відмерлих рослин не можуть розкладатися, й перетворюватись у мінеральну поживу для нових рослин. Мокрий ґрунт є холодний. Теплова енергія сонячного проміння не може нагріти такий ґрунт, бо вся вона тратиться на випаровування води на поверхні ґрунту. На мокрих ґрунтах можуть рости лише кислі трави. Господарська вартість цих трав є дуже низька, і тому для господаря невідна.

Отже щоб поліпшити, або створити сприятливі умови для росту польових рослин, треба надмір води відвести і цим дати доступ вільному повіттю. Практично надмір води з ґрунту відводиться дренажем. Дренаж є доземий і поземий. Доземий дренаж полягає в тому, що на полі в мокрих місцях робляться на певному віддаленні поземі діри в ґрунті так глибоко, щоб зробити дірку в непропустному шарі, і тоді вода ціми дірами відтікає до низу. При поземому, звичайно підземному дренажі, вода відводиться з поля спеціальними випаленими дренажними рурками. При доземому дренажі вода під впливом свого тягару відтікає до споду.

Відтече її стільки, скільки є її в ґрунті в непоглиненому стані, яка заповнює собою міжчасткові простори ґрунту. При поземому ж дренажі до сили тягару води при рухові її до споду прилучається ще всмоктуюча сила дренажної рурки, яка є сильнішою ніж властивість ґрунту утримувати в собі воду, а через це води з ґрунту в цьому випадку може відтекти більше ніж є потрібно.

Отже як доземий так і поземий дренаж сприяє тому, що один із біогенних елементів, повітря, може перейти зі стану мінімуму до стану оптимуму. Коли вода під впливом чи власного тягару чи всмоктуючої сили рурки спускається в ґрунті до низу, то вона звільняє верхній його шар. На її місце поступає вільне повітря, яке своїм киснем інтенсифікує бактерійну чинність, - це особливо має значіння на весні - починається розклад органічної речовини в наслідок чого виділяється тепло, що нагріває верхній шар ґрунту, а з другого боку звільняється мінеральна жива для рослин. Отже створюються сприятливі умови для росту с.г. рослин.

Але кожна річ має свій світлий і темний бік - позитивні й негативні властивості. В залежності від того, яка властивість переважає складається ціна, корисність данної річі. Все вищенаведене відноситься до світлої сторони дренажу поля. Коли б при цьому дренаж не мав негативних властивостей, то це й був би кінець висвітлення його значіння.

Негативні риси слідуючі. Дренажу поля є надзвичайно дороге. Але для цього існують меліораційні товариства, яким дає довготермінові позички та допомоги держава. А далі йде справа самої техніки меліювання. Як власне відбувається інтенсифікація життя в ґрунті, при утікнанні води з ґрунту під впливом всмоктуючої сили рурки. Рух води завжди, коли на неї не діють інші зовнішні сили /нагнітання, помпування то що/ відбувається в напрямку від місця з більшою пористістю до місця з меншою пористістю, і відбуватиметься він з більшою інтенсивністю тоді, коли вода буде мати сталий відток. Дренажна рурка власне й є для того, щоб творила сталий відток. Пористість

її надзвичайно мала, багато менша ніж пористість ґрунту, й тому вона дуже досконало виконує своє призначення. Але як тільки утвориться рух води до низу під впливом всмоктуючої сили рурки, він буде продовжуватись аж доти, доки джерело води не ізсякне. І тут треба ще зазначити, що існує певна межа, до котрої може рослина своїм корінням побирати воду з ґрунту. Цєю межею є мертвий запас води в ґрунті, який є рівний подвійній гігроскопичності. Далі цієї межі рослина брати воду з ґрунту не може. Але всмоктуюча сила рурки є сильнішою ніж всмоктуюча сила коріння рослини, через це дренажна рурка може взяти з ґрунту води більше ніж є мертвий запас, а тому сильніше його висушити. Може статися так, що дренаж може принести особливо в посушливий рік скоріше шкоду хліборобові ніж користь. При відсутності на полі дренажу вода атмосферних опадів під впливом власного тягару йде в ґрунті спочатку до низу - але коли починається висихання верхнього шару через випаровування, рух води міняється - вона йде з низу до гори. Але коли на полі буде дренаж, то може утвориться таке явище, що вода під впливом власного тягару з одного боку й під впливом висмоктуючої сили рурки з другого опуститься вся до низу, а потім верхня верства її під впливом випаровування піднесеться до гори. На певній межі ланцюги води в міжчасткових просторах ґрунту розірвуться й кінці їхні підуть в напрямку тяги - одні до гори, другі до низу. Коріння рослин залишаються в дуже несприятливому становищі - опиняються в сухому оточенні.

Культуртехніки шукають собі тут якесь виправдання. Вони кажуть, що коли сітка дренажних рурок буде собою з'єднувати різні частини поля - поля й луки - вищі й нижчі частини, або сухі й мокрі, то може статися, що в посушливий рік дренаж може принести користь полю. Це своє виправдання вони будують на тому, що, мовляв, водяна пара з лук, де є мокріше, може йти на гору по рурках, а шпари рурок й доходити аж до самого коріння. Але водяна пара не дійде ніколи аж до коріння з дренажної рурки. Перше тому, що вона йтиме руркою, яка є закопана по глибину не менше одного метру, де є температура низька, повітря дуже вог-

не, а тому й конденсація відбувається швидче ніж та пара вийде зі шпар рурки до ґрунту. Як тільки водяна пара скондесується й у вигляді краплі сяде на стінку рурки, вона по спаду рурки покотиться до низу. Але нехай навіть водяна пара піде аж до коріння й там скондесується, то чи зрештою це буде мати таке велике практичне значіння, в порівнянні з тим, яку шкоду зробила рурка тим, що відвела багато води з ґрунту.

Та вода, що поступає до ґрунту у вигляді атмосферних опадів, має в собі розчинену вугляну кислоту й амоніак, який твориться в повітрі під впливом електричних вибухів. Коли ж атмосферна вода попадає до ґрунту, вона розчинює його мінеральну частину. Але через те, що вона на дренажному полі особливо, негайно поволі спускається до низу, то й забирає з собою не лише те, що принесла з повітря, особливо, коли поле є вільне від рослинства, а й те, що в ній буде з розчиненої частини ґрунту. Все це піде до дренажної рурки, яка навіки вирве з малого сільсько-господарського колобігу мінеральну виживу для рослин й направить її аж на морське дно. Коли ж порівняти скільки атмосферних опадів випадає за час вегетації і в останні місяці року, то можна побачити, що більшість їх припадає на пору осінню, зимову й весінню, цеб-то на пору, коли поле є вільне від коріневої чинності. Отже без жадної затримки, крім абсорбуючої чинності ґрунту, мінеральна вижива утікає - поле виполіскується, збіднюється на мінеральну виживу. Ясно, що тут мусять настати нові витрати - хлібороб мусить знову тратити гроші на купівлю мінеральних угнобень, або частіше угноувати анімальним гноєм. Через це проблематичність користі, чи рентабельність одностороннього дренажу поля, ставить хлібороба перед знаком запитання. Чи варто тратити великий капітал, якого в господарстві часто є дуже мало, на таку коштовну річ. Ясно, що правдиву, об'єктивну й річеву пораду хліборобові може дати його поміщик і порадник агротехнік. Агротехнік порадить, як в кожному окремому конкретному випадку слід поступати, яке з двох зол вибрати. Якого способу дренажу треба вжити чи

поземного чи доземного. Коли ж в крайньому випадку й поземного, то лише там, де дійсно треба, а не так, як це в більшості в життє трапляється, коли культуртехніки без згоди агротехніків, дренують поля й там, де в цьому немає жадної потреби.

Отже коли й доводиться дренувати поле, то треба дренувати лише там, де в цьому потреба, треба зріктися шаблонovitости в цій праці. Бо шаблонovitість ця коштує хліборобові дуже дорого, хоча й полекшує працю технікові по переведенню дренажу.

Найкраще сполучати дренаж з ірригацією - воду з одного участку перевести й пустити на другий. Це має велике значіння особливо в тому відношенню, що мінеральна вижива, яка є в дренажній воді - коли ця вода піде через ґрунт, де є корінева чинність довше ніж по полі, а це буває на луках - то бодай частину цієї мінеральної виживи коріння лучних трав зможе перехопити й затримати в малому с.г. колобізі мінеральної виживи для рослин. А крім того для лук це буде вигідно ще і в тому відношенню, що вони потребують багато води.

Без меліорації піль взагалі хлібороб нігде не обійдеться, а коли й обходиться, як уже зазначено, то не вповні використовує всі можливості в процесі своєї діяльності. Меліорувати ж поле хлібороб буде лише в тому випадку, коли йому буде законом забезпечено право приватної власності на землю. Бо меліоруванням піль мається на меті поліпшити ґрунт не на один, два або три роки, а часто й на багато більше - навіть на 30 - 50 літ. А це значить, що хлібороб мусить мати певність в тому, що те поле буде належати лише йому, а коли він цієї певності мати не буде - то й не буде його меліорувати, бо не буде мати в цьому найменшого зацікавлення. А значить буде господарювати з планом і розрахунком сьогодні - завтра. Такий план господарювання сам собою виключає "ґрунтовний ремонт" ґрунтів, та само собою й рентабельне господарювання при даних природних і економічних можливостях.

П.Котович.

СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ СЯЛО.

Серед нашої еміграції я зустрічав дві діаметрально протилежні думки: одні твердять, що на протязі 12 років село мусіло значно змінитись, підпасти всеруйнуючому розкладницькому впливові компартії, мала би зникнути родина, релігія, традиція. Припускають, що українська школа могла дещо вплинути ще на національну свідомість, але, що ці всі зеренця здорового ядра гинуть в багні комуністичної агітації, морального занепаду, радянської розпусти.

Знову другі мої співбесідники були тієї думки, що наше село є взагалі консервативне, неписьменне; отже і большевицькі експерименти, їхня агітація, життя всяких комсомолів з їх розпустою, моральним занепадом, - все це зовсім не відбилось на нашому селі. Воно, мовляв, таким же й лишилось селом "медлительных в своих движениях малороссов"...

Хто ж має рацію? Як же справді виглядає українське село? Мені, як очевидцеві, нехай дозволено буде сказати в цій справі де-кілька слів.

Як тільки скінчилась революційна завірюха, пройшла "залізна мітла"*/, минулись жахливі картини революційної боротьби, як тільки відновився сякий-такий порядок, з'явилась торгівля,

*/В р.р.1920-21 по українських селах ходили московські відділи "продовольственных отрядов" й забирали в селян буквально все збіжжя й муку. Як шлях ЧОНів /"часті особого назначенія" - що встановляли політичний лад/, так і шлях цих продовольчих відділів був густо усіяний трупами наших селян. Продовольчі відділи прозвали "залізною мітлою". П.К.

запанували НЕПовські відносини, - селянство по-халцем, з невиданою енергією взялось до т в о р ч о ї праці, до відновлення свого господарства, до піднесення свого добробуту...

Безправне, переможене в боротьбі за к л а с о в е с а м о о з н а ч е н я й за с в о ю д е р ж а в у, та всеж непереможне в т в о р ч о м у г о н і своєї працьовитості, стремлінням до кращого матеріального буття наше селянство стало економічною підвалиною "соціалістичних" експериментаторів, хоч в той же час і непримиримим ворогом "колективістичних" намагань влади.

Завдяки "ножицям" і фінансовій політиці влади, велика частина доробку селянина спливала у міські канали, та проте наш селянин немов би цього й непомічав: хоч "ножиці" й дошкулюю його стригли, бо, приміром, за пару чобіт він мусів платити 25 пудів пшениці /до революції - 5 пудів/, то все таки панували о с н о в и в л а с н о с т и, селянин міг продати свої товари де хотів, і коли хотів, купити собі що хотів і як хотів. В цих умовах НЕПи селянин обмежував своє споживання до мінімуму, вкладаючи радше свої заощадження в о с н о в н и й к а п і т а л свого підприємства, в ремамент і худобу. До цього його змушувала і економічна доцільність, бо ремамент і худоба були помірно дешевші від продуктів споживання./Порівняймо наведену вище ціну чобіт з такими цінами: до революції косарка коштувала 140 пудів пшениці, за НЕПи - 220 пудів, пара робочих коней - 120 пудів, за НЕПи - 250 пудів./.

За НЕПи село почало розвиватись і багатіти на нових підвалинах, на підвалина ч о р н о г о п е р е д і л у, на підвалинах п е р е м о ж н о ї а г р а р н о ї р е в о л ю ц і ї. Зможніші шари селянства, що втратили на чорному переділові, з цим помирись. Зрештою, цих селян дуже мало, бо за добу революції всі одини заможніших господарів відокремились в самостійні господарства і о к р е м о одержали земельну норму, так, що в де-яких випадках навіть б а г а т і селяни виграли від загального переділу землі.

Коли й були які непорозуміння між окремими груп-ами села, то лише на ґрунті якості зе-

мельних ділянок. Практикувалось, що біднішим селянам давали ближчу й кращу землю, а заможнішим гіршу й дальшу. В багатьох селах, мимо всіх зусиль земельних органів, селяни поділили землю полюбовно, без большевицької псевдоклясовости.

Почали заводити в селах правильні сівозміни, вивозити гній в поле /а не скидати його в канави, чи складати на греблі, - як дотепер/, поліпшувати якість насіння, дбати про чистосортність, заводити нові культури... В районах півдня повстали нові осередки виноградарства, молочарства, чи інших видів інтенсивного господарства. Словом, завдяки творчому впливові у к р а ї н с ь к о ї а г р о н о м і ї, що непомірно зросла й кількотно й якісно, село помітно простувало до розквіту, добробуту.

Торговельна буржуазія в місті, в союзі з цим новим "куркульом" /а стежки до цього союзу вже протоптувались/ зросла за НЕПи остіялки, що загрожувала вже існуванню "диктатури" "пролетаріату".

Правда, цей процес, процес інтенсифікації, і, як сказав би, фармациї українського села не був, як може кому златись, побідним рухом вперед без жадних затримок, без певних серпентин, без непорозумінь, боротьби всередині самого села. Цей процес у нас на Україні вже почався до війни, особливо його стимулювали Столипінські реформи /які, абстрагуючи від міркувань політичного порядку, були по своїй суті з д о р о в і і к о р и с н і/; за НЕПи він /цей процес/ лише відновився.

Увільнившись від конкуренції поміщицьких господарств, посівши його землю, український селянин запалився жадобю збагатити^{*}, а знайшовши доброго дорадника в особі українського агронома, він пішов правильним шляхом, - йому вже дещо знаним, - інтенсифікації сільського господарства.

Рідко коли цим шляхом йшло село в цілій своїй масі. Здебільшого відокремлювались групи більш свідомих селян, творили "машинно-тракторові т-ва", набували реманент, трактора, молотарку,

^{*}Нашим крайнім соціалістам хочу сказати, що з цієї "жадобою" марно боротись: це здорове стремління нашого селянина-власника. П.Н.

закладали виноградники, сіяли чистосортку пшеницю "Українку" або "Земку", чи кукурузу "Мінезот № 23", - тим на очах своїх односельчан підносили своє господарство й тягнули за собою все село.

Большовики вважали трактор "організуєчим чинником на селі", а згадані товариства за первісні форми "соціалізму", а тому всіляко їм допомагали. Насправді, це були форми виробничої кооперації, але основаної на здоровому ґрунті добровільності, власності, на свободі ринків, вільної конкуренції. Ці добровільні колективи зараз же розбігались, коли помічали, що влада їх тягне до дальшого влиття в "соціалістичний сектор".

Зрозуміло, не завжди це піднесення сільського господарства, підвищення способів господарки, йшло лише в організаційних формах машинно-тракторного т-ва. Це піднесення було помітне в індивідуальній праці майже кожного селянина. Але в умовах радянської дійсності машино-тракторне т-во давало найбільший ефект, бо використовувалась підтримка держави, і досягнення були найбільш помітними, тому що поліпшення одноразово пристосовувались до більшої площі й з більшим капіталом. **Технічна перевага більшого господарства вражала своєю очевидністю.**

Пописаний мною процес особливо був помітний в південних округах України, в місцях колись екстензивного сільського господарства. Рецедиви екстензивної господарки тут так само ще траплялись: селяне арендували землю з державних земельних фондів; екстензивне господарство вели радгоспи, особливо знаменита тракторна станція ім. Шевченка на Одещині, - але в основному, за доби НЕПи сільське господарство недвозначно ставало на рейки інтенсифікації.

На жаль цей процес трівав недовго, вже в 1928 році селяни відчули "зміну курсу" через барометр податкового тягару, і поступово згорнули своє господарство, почасти напівзнищили господарські будови.

В цей саме час, в час НЕПи /1923-1928рр./ поширилась всюди на Україні ідея організації селян в професійну "Селянську Спілку", яка мала би боронити власних інте-

ресів селянства.

Селянство почало класово самоозначуватись, величезна маса селян, зрівняних поміж собою аграрною революцією, почувалися ще більш як за часів революції, чимось єдиним, монолітним, і почали виразно домагатись своїх прав. Наперекір всім "науковим" догмам 85% нації не хотіла миритись з місцем, яке їм "належало" в суспільстві, не хотіли бути "міжкласовим прошарком", "дрібною буржуазією", резервом пролетаріату чи буржуазії.

Ця величезна більшість, - класа хліборобів, - владно домагається свого місця, хоче бути с у б е к т о м, а не лише об'єктом політики і влади. До цього неминуче прийде, незалежно від того, чи встигнуть до того часу "теоретики" де вже визна-ти цю класу, чи ні.

Наскільки ця селянська спілка є популярною на селі свідчить той факт, що її оборонцями стають де-які комсомольці і навіть партійці. В с. Н.-Воронівці, на Херсонщині, де я вчителював до весни 1930 року, була вилучена з комсомолу ціла група комсомольців за прихильність до Селянської Спілки, при чому була уведена іменно ця причина їх вилучення; здебільшого "селянофілів" викидають з партії чи комсомолу під іншими закидами.

Рівночасно з класовим усвідомленням, на селі ще більш зросла та виявилась н а ц і о - н а л ь н а с в і д о м і с т ь. Колись наше селянство, завдяки атрофії чуття національної окремішності, вважало свою мову за мову "мужицьку", гіршу від "панської" - російської, - зараз ці часи далеко за нами.

Весною 1926 року, на округовому зїзді рад в Одесі, коли представник Харківського уряду Д. Петровський говорив по російськи, один селянин виступив з гострою критикою Харківського уряду, як уряду чужонаціонального, й домагався б е з г л я д н о ї у к р а ї н і з а ц і ї д е р ж а в н о г о а п а р а т у.

Большовики не знайшли нічого кращого як помістити фотографію цього селянина в часописі "Червоний Степ" й коротенький зміст його промови, викинувши, звичайно, його нападки на уряд. Я особисто розмовляв з цим селянином і іншими учасниками того зїзду. Характерно, що після зїзду цей

селянин завагався: чи не пристати йому до большевиків?... аджеж його так гарно прийняли в Одесі!... Між іншим, це є характерним покачиком взуїтської політики "к а л а ч а й п а л к и"...

В грудні 1926 року, підчас всесоюзного демографічного перепису, - як розповідали мені учасники цього перепису, - не було випадку, аби селянин неправильно назвав свою національність.

Розвинута, так би мовити, не тільки с т а т и ч н а національна свідомість, але глибоко вкорінилась в душу селянина і д е я н е з а л е ж н о с т и . У к р а ї н и , традиція збройної боротьби. Не тільки Поділля, а навіть далекий Донбас живе спогадами минулої боротьби за свою державу.

В Криворіжжю в 1929 році мені довелося бути на селянському весіллі. Підпивші хлопці /жодний з них не був учасником нашої збройної боротьби/ запропонували проспівати "Ще не вмерла Україна", але я, не бажаючи "опохмілятися" в льохах ГПУ, запропонував "Заповіт". Проспівали "Заповіт", "Не пора", "Ой видно село" і інше. Характерно, що останні дві пісні, не кажучи вже про "Заповіт", настільки популярні, що большевики змушені були їх переробити. Замість "Москалів" там фігурують тепер "буржуї", замість "січових стрільців", - червоні стрільці", і т.п.

В селянській хаті звиклим гостем, - г о с т е м , а н е ч л е н о м р о д и н и , - є український часопис. Найбільш розповсюджене "Радянське Село" та округові селянські газети. Трапляється, що де-які селяни ще передплачують "Крестянскую газету" з Москви, що є мабуть єдиним дисонансом в народній свідомості нашого селянства.

Релігійні й народні звичаї лишилися тими самими, що й були: так само хрестять дітей, вінчаються, святять воду на "Йордані", колядують. На Великдень хлопці роблять гоїдалки, діти граються крашанками. Святкують Івана Купала, теплого Олексу, святять яблука і мед на Спаса... Весілля відбувається з традиційними піснями, і т.д.

Народні звичаї коли й зникають, то мабуть чи не повільніше, аніж перед війною. Значно менше стали селяни постити і найбільш постять ще в Великий піст, та дещо в Пилипівку.

Перед вінчанням реєструються в сільраді, інакше священник не буде вінчати. Рівнож він не сміє хрестити дитину, яка не записана ще в сільраді. Через те, що при записі дають імя дитині, остаточно вивівся звичай, коли мати й батько з нетерпінням чекали кумів від хреста, аби врешті довідатись, як зветься їх немовля. Імя дитині батьки тепер дають самі, що було колись привілеєм лише "панів".

Зовнішній вигляд села дещо змінився: багато зявилося, інколи на колишніх поміщицьких землях, нових хат, здебільшого бідних, маленьких, біля яких зовсім нема господарських будов. Копиця соломи, трохи хворосту, інколи хлівець критий бадиллям, ось і все, що біля хати. З "худоби" здебільшого можна бачити одні кури. В старих селянських дворах, - а так само, що походять з перших часів НЕПи, будови світять кроквами, розвалюються і вони тепер нікому не потрібні, їх навіть небезпечно ремонтувати, бо це свідчило б про заможність господаря, що в найліпшому випадкові відібеться на податках.

А все таки хати лишаяться біленькими, чепурненькими, як було й перед большевиками.

Одяг лишився таким як і був, може за браком мануфактури, в дівчат дещо Європеїзувалось /вузькі спідниці/; якість мануфактури й міцність фарб нижче всякої критики. Останніх два роки, коли відсутність промислових товарів дійшла до небувалих ще розмірів, купували все, що попало, а вже дома радились, чи пошити з того штани, чи кофту, чи може яку сорочку.

Стан здоровля на селі значно підупав: пошесті викликані особливо горожанською війною підточили народне здоровля. Голод, хронічне недоїдання, як наслідок надмірної большевицької експлоатації села, постійний брак медикаментів й заміна їх сурогатами "власного виробу", недостача медичного персоналу, та загалом зниження життєвого рівня, - не могло не відбитись негативно на станові народнього здоровля.

Правда, як за світової війни хірургія значно розвинулась, бо було надто багато матеріалу для досвідів, так і тепер на Україні посунулась наперед терапевтика. Це єдина "компен-

сація" за сумний безрадний стан народнього здоровля.*/

Так, в коротких рисах, виглядало село за доби НЕПи та на передодні колективізації. Перший гін села до піднесення добробуту був брутально свинений владою: несподівано зріс податковий тягар більше, як втричі.

Податкова система набрала невиразних, хаотичних форм. Крім "єдиного" с.-г. податку брали "самообкладання" в розмірі 50 - 100% "єдиного" податку, податок на телефонізацію району, на радіофікацію, до цього долучалось силуване розповсюдження облігацій різних "позик", диференційний пай в кооператив і т.д. Ніхто не знав, чи він вже розрахувався з державою, скільки він мусить платити ... перестали існувати певні норми, ба навіть об'єкти податкового обкладання, - все залежало від того, чого хоче "ліва нога" заврайфінвідділом.

Уже в 1928 році селянство на це відповіло зменшенням посівної площі, розпиленням і частковим знищенням худоби. Почався виразно кидатись в вічі поступовий занепад, деградація сільського господарства.

К а т а с т р о ф а настала щойно на початку 1930р., в добі колективізації.

Цілий південь України належав до смуги спеціальної колективізації. В кожне село приїхав спеціальний комісар, який і перебрав фактично владу в свої руки. Сільрада разом з головою стали немов би десятниками при комісарові. Селян всіх записали в колективи, комсомольці ходили з хати в хату й описували масток. На селі почали нищити масток: селяни вирізали буквально всіх свиней, телят, ялівок, майже всі вівці. Різали й дійних корів.

Коней всі кинулись продавати, але ніхто

*/ Що радянська преса з гордістю підкреслює "свої" досягнення на полі терапевтики, це цілком зрозуміло. Сумно, що деякі поважні українські органи /напр. "Діло"/ так само не від того, аби інколи не козирнути цими "досягненнями". Це називається з за трьох сосен лісу не бачити. П.К.

їх не купував. Ціна коняки була 3-5крб., а шкіра коштувала 15-20крб. Нищили багато коней і продавали шкіру. Якби не любов до своєї худоби, яка властива всім селянам, в часі цієї "коллективізації" все було б знищене. Знищено й так мабуть більше половини всієї тяглової сили, до того посівна площа катастрофічно зменшилась, на перелогах розплодилось маса хаврахів... Словом Україна зараз зруйнована більше, як після революції...

Поруч з "коллективізацією" перевозився нечуваний терор^{*}. З України лише через Харків і Київ вивезено було на каторгу понад 220.000 селян, так званих куркулів.

Село тероризоване арештами, "разкулачками" /що були звичайним грабунком серед білого дня/, висилками на каторожні роботи, цілком обеззброєне, але mimo того, доведене до розпуки хапається за терор, ба місцями /як на Кубані/ піднімає повстання.

Цікаво, що большевики забрали у селян навіть мислівську зброю; в порівнянні з новітніми досягненнями в галузі військової техніки мислівські рушниці не є фактично зброєю в повному розумінні цього слова, але ці рушниці, як фікція зброї, могли би стати організуючим чинником всяких заворушень, і їх воліли забрати.

Між радянською владою, між компартією і селянством зараз така прірва, така безодня ненависти, що її не здолати нічим. Терор, намагається засипати цю прірву трупами селян і інтелігенції /яких розстрілюють без головних процесів/ лише поглиблює цю прірву.

Між горсткою деморалізованих большевиків, і масами тероризованого села ведеться жорстока війна, в і й н а н а з н и щ е н н я в о р о г а. Не трудно передбачити її вислід: селян знищити не можна, тож будуть знищені большевики.

^{*} Більш детально про це читач знайде в моїх спогадах, які, сподіюсь невдовзі вийдуть друком.

П.К.

Війна ця ведеться на господарському полі, але спорадично, особливо за останній рік все частіше й частіше, набирає характерного забарвлення громадянської війни.

Можна з певністю твердити, що з падінням большевиків на Україні буде не можливою жадна національна влада.

І щойно тоді Українське селянство в своєму творчому ентузіязмі переможе руїну, забуде часи лихоліття, доможеться добробуту.

З ЖИТТЯ ТОВАРИСТВА

27 грудня 1930 року відбулись Загальні збори Українського аграрного товариства, що мали характер організаційного зїзду. На них був прийнятий статут товариства, з якого подається до загального відома лише розділ про мету й завдання товариства:

1. Метою товариства є об'єднання хліборобів і хліборобського походження емігрантів з території України в цілях поширення серед них знання в питаннях ідеологічних загально-хліборобського характеру повсякденних і пореволюційних обставин та набуття необхідного досвіду в окремих галузях господарства й їх організації.

2. Завдання товариства є поглиблення у своїх сочленів почуття та свідомости класової єдності, що є передумовою всякої можливої праці на користь хліборобської класи та підвалиною її організованої відпорности й чину.

3. Одмежовуючись од суто партійно-політичних напрямків і цілей в українській еміграції з їх взаємним самопоборенням та стоючи твердо й непохитно на ґрунті класової єдності, товариство має сприяти поширенню серед своїх членів почуття громадської толеранції та солідарности в питаннях суспільно-політичних як у своєму власному оточенні так і на зовні.

Також була обрана Головна управа товариства, що виділила із свого складу президію управи, редакційну колегію та персональну комісію.

ВИКАЗ ПРИБУТКІВ ТА ВИДАТКІВ НА "СЕЛО".

ПРИБУТКИ:

До 1.І.1931 було зібрано	2102,0 к.ч.
До 1.ІУ.1931 надіслали добр. датків:	
Інж. М.М. - 50кч., Др. Б.К. - 20кч.,	
Пан Ф.Б. - 20кч., Пан А.С. - 10кч.,	
Пан А.В. - 50кч., Інж. С.В. - 30кч.,	
Інж. М.К. - 20кч., Др. В.Н. - 50кч.	
Інж.С.Ж. - 50кч. разом	300,0 " "
Ріжні особи передплату	68,0 " "
Одержано за продане "Село"	82,5 " "
Обовязкових внесків од членів т-ва на "Село"	150,0 " "
	<hr/>
Р а з о м	2702,5 к.ч.

ВИДАТКИ:

До 1.І.1931 було витрачено	1665,0 к.ч.
Видання ч.4 "Села" з розсилкою й листуванням	581,0 " "
	<hr/>
Р а з о м	2246,0 к.ч.
На видання ч.5 залишилось	456,5 к.ч.

-----0-----

-